Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 204 (12294) | 1983 чылдың сентябрь 3, суббота | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 коп

СЭКП ТК-ДА, ССРЭ-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНДЕ, ВЦСПС-ТЕ БОЛГАШ ВЛКСМ ТК-ДА

СЭКП Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели, ВЦСПС болгаш ВЛКСМ ТК 1982-83 чылдың кышкы үезинде мал кыштаглаашкынын чедиишкинниг эрттирери, мал ажылының продуктуларын бүдүрерин болгаш садарын көвүдедири дээш эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларның, крайларның, областарның, автономнуг округтарның, районнарның, колхозтар, совхозтар, ажыл-агый аразының коллективтериниң болгаш өске-даа көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелериниң Бүгү-эвилел социалистиг чарыжының түңнелдерин чугаалажып көргеш, тиилекчилер деп санааш, СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның Хүндүлел бижиктери-биле шаңнатканнар болза:

ТЫВА АССР-ДЕН

1. **Кызыл район.**
2. **Барыын-Хемчик районнуң «Барлык» совхоз.**
3. **Таңды районнуң «Коммунизмниң херели» совхоз.**

ОТЧЁТТАР, СОҢГУЛДАЛАР

Республиканың партия организацияларының амыдыралында эң-не харысалгалыг үе отчёттар болгаш соңгулдалар эгелээн. СЭКП Уставынга дүүштүр партия эге организацияларынга хуралдар, районнарның, хоорайның областың партия организацияларынга конференциялар эртер. Бо чугула политиктиг кампанияны чедиишкинниг эрттирери партийжи хүрээлеңни улам ыңай быжыглаар, партияның иштики демократиязын хөгжүдер, партия организацияларының организакчы болгаш идеологтуг ажылын, социал-экономиктиг чорудулгаларны удуртуруунуң хевирлерин база аргаларын сайзырангайжыдар, совет ниитилелдиң амыдыралынга СЭКП-ниң удуртукчу ролюн бедидерин хандырар.

Бистиң республиканың партия организациязы чыл келген тудум-на өзүп, быжыгып турар. Үлетпүр бүдүрүлгелерде, тудуг, транспорт, садыг организацияларында, көдээ ажыл-агыйда, чоннуң амыдырал хандырылга, чырыдыышкын, кадык камгалал, культура албан черлеринде 330 ажыг цех, 515 партия эге организациялары бар. Олар коллективтерниң удуртукчу өзээ болуп, ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң айтырыгларын шиитпирлээринче бүгү ажыл-чорудулгазын угландырган.

Тываның ишчилеринге бо чыл онзагай, чүге дээрге он бирги беш чылдың өзек чылы, Совет Тываның юбилейинге төлептиг ужуражырынга белеткелдиң чылы. Ынчангаш партия организацияларының СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, партия ТК-ның май болгаш ноябрь (1982 ч.), июнь (1983 ч.) Пленумнарының шиитпирлерин күүседир дээш канчаар ажылдап турары отчёт-соңгулдалыг партия хуралдарының болгаш конференцияларның кичээнгейиниң төвүнге турар ужурлуг.

Бистиң республиканың үлетпүрүнүң болгаш көдээ ажыл-агыйының ишчилери он бирги беш чылдың эрткен үелеринде эвээш эвес үүлени бүдүргеннер. Дыка хөй күш-ажылчы коллективтер планныг онаалдаларын чедиишкинниг күүседип келген, олар бүдүрүлге курлавырларын дилеп тып, ажыглап турар. Отчёт соңгулдалыг хуралдарга ажылдың түңнелин хандыр анализтээр, четпестерни илередир, ону эдип алырының хемчеглерин ажылдап кылыр, сорулгаларны тодаргай айтыр херек.

Бүдүрүлгелерге күш-ажылдың быжыг сагылга-чурумун тургузар күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн, продукцияның шынарын бедидер, бот-үнезин чиигедир, эртем-техниканың, мурнакчы дуржулганың чедиишкиннерин нептередир, экономия, камналга талазы-биле партияның айтыышкыннарын канчаар күүседип турарын ажыл-агыйжы ёзу-биле сайгарып көөр. Күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарынче угланган элээн хемчеглер алдынган-даа болза, ында байдалды хуралдарга анализтээр, четпестерни илередир, ону экижидер дээш ажылды доктаамал чорударын айтыр апаар.

Бистиң республиканың тудуг организациялары болгаш транспорт бүдүрүлгелери он бирги беш чылдың эрткен чылдарының планныг онаалдаларын чедир күүсетпейн келген. Ооң кол-ла чылдагааны күш-ажылдың сагылга-чурумунуң кошкаандан, организакчы чоруктуң сулазындан, тудуг материалдары чедишпезинден, автомашиналарның бүдүрүкчүлүг ажылдаваанындан болган. Ында партия эге организациялары, коммунистер ол четпестерниң чылдагааннарын долузу-биле илередир, тудуг материалдары чедишпезинге, анаа турар чоруктарга, машиналарның дериг-херекселдерниң багай ажыглалынга кымнар буруулугул дээрзин илередип, амгы үеде партияның салган сорулгаларынга дүүштүр олардан негелдени күштелдирер апаар.

Көдээниң ишчилери Аъш-чем программазын амыдыралга боттандырар дээш ажылдап, ол херекке баштайгы базымнарны кылып турар. Ындыг-даа болза совхозтарның хөй нуруузунуң экономиказы кошкак, олар техниканы четпес ажыглап, хуусаазы четпээнде үндүр бижип, чер ажылының үнүш-дүжүткүрүн, малдың продуктулуун бедитпейн, оларның чидириин хөйү-биле болдуруп келген. Партияның отчёт-соңгулдалыг хуралдарынга көдээ ажыл-агыйны сайзырадырының айтырыын бүгү талалыг ханы анализтеп, сайгарып чугаалажыры чугула. Партия организациялары агроүлетпүр каттыжыышкыннарын, совхозтарны кайы хире удуртуп, специалист кадрларны шилип алыр, кижизидер, өөредир ажылды канчаар чорудуп, көдээ ажыл-агыйны хөгжүдер дээш оларның харысалгазын канчаар бедидип турарынга үнелелди берип, четпестерни илереткеш, ону эдип алырының оруктарын айтыры чугула айтырыгларның бирээзи болур.

СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленуму идеологтуг, масса-политиктиг ажылды экижидериниң талазы-биле партия организацияларының мурнунда улуг сорулгаларны салган. Аңаа дүүштүр партия обкомунуң X пленуму тодаргай хемчеглерни ажылдап кылган. Хуралдарга ол шиитпирлерниң, хемчеглерниң күүселдезин, масса-политиктиг ажылдың дээштиин, бо херекке коммунистерниң, ажыл-агый удуртукчуларының киржилгезин сайгарып көөр.

Күш-ажылчы коллективтерниң башкарыкчы күжү болгаш политиктиг өзээ — партия эге организациялары. Ындыг болганда ооң ажылын бүгү талалыг чугаалажыр ужурлуг. Коммунистерниң авангардчы ролюн, идей-политиктиг дадыгыышкынын, СЭКП-ниң Устав негелделериниң күүселдезин, администрацияның ажыл-чорудулгазын болгаш аппараттың ажылын контрольдаар эргезин боттандырып турарын, күш-ажылчы коллектив дугайында Хоойлунуң күүселдезин, аныяк коммунистер-биле ажылды, хөй-нииити организацияларынга удуртулганы болгаш өске-даа айтырыгларны аңаа чугаалажыр.

Отчёт-соңгулдалыг хуралдар — коммунистерниң болгаш бүгү коллективтиң амыдыралында улуг болуушкун. Ынчангаш орта баш буруңгаар хынамчалыг белеткенир. Отчёт илеткел ханы утказыг, партия эге организациязының бүгү ажыл-чорудулгазын илереткен болур. Коммунистерниң шүгүмчүлелдиг саналдарын болгаш сүмелерин кичээнгейге алыр, ону боттандырар хемчеглерни ажылдап кылыры чугула.

Партбюро кежигүннеринге, секретарьларга соңгудар коммунистерге бүдүрүлгеки эки билир, идепкейлиг, принципиалдыг, негелделиг, авторитеттиг эштерни шилип алыр. Чаа соңгуткан состав-биле ажылды дораан-на чорудар херек.

Партияның иштики демократиязын калбартыры, коммунистерниң идепкейин болгаш харысалгазын бедидери, отчёттарны болгаш соңгулдаларны организастыг эрттирери СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, ооң дараазындагы партия ТК-ның Пленумнарының шиитпирлерин чедиишкинниг күүсединге идигни бээр.

Ниитиниң малынга быжыг чем-суурну тургузаал

СЭКП обкомунда, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде, профоблчөвүлелде болгаш ВЛКСМ обкомунда

ҮШКҮ ОН ХОНУКТУҢ ТИИЛЕКЧИЛЕРИ

Бо чылдың августуң үшкү он хонуунда мал чемнерин белеткээр талазы-биле районнарның социалистиг чарыжының түңнелдерин СЭКП обкомунуң бюрозу, республиканың Министрлер Чөвүлели, профоблчөвүлел болгаш ВЛКСМ обкому чугаалажып көргеш, дараазында районнарны социалистиг чарыштың тиилекчилери деп санаан:

— **барыын талакы зонадан** — он хонукта мал чеминиң бүгү хевирлериниң 16,5 хуу немелде өзүлдезин хандырган **Барыын-Хемчик район;**

— **төп зонадан** — он хонукта мал чеминиң бүгү хевирлериниң 13,1 хуу немей өзүлдезин чедип алган **Кызыл район;**

— **мурнуу зонадан** — он хонукта мал чеминиң бүгү хевирлериниң 18,9 хуу немей өзүлдезин хандырган **Мөңгүн-Тайга район.**

СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелиниң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчирир Кызыл туктарын 200 рубль акша шаңналдары-биле кады Барыын-Хемчик, Кызыл болгаш Мөңгүн-Тайга районнарга тыпсырын шиитпирлээн.

Мал чеми белеткээрниң шалыпчы айы ам эрткен. Аңаа «Хемчик» совхозтуң ажыл-ишчилери, Эрги-Барлык суурнуң бүгү чурттакчы чону идепкейлиг киржип, малга четчир чемнерни белеткеп алырынга улуг үлүг-хуузун киирген.

Ажыл-агый ниитизи-биле 2900 тонна сигенни, 3500 тонна силосту белеткээр планныг. Бо хүннерде мал чеми белеткээр кампания эң шиитпирлиг үе-чадазынче шилчип, машина-техниканың болгаш кижиниң кол күжүн ынаар мөөңнээн.

«Хемчик» совхозтуң мал чеми белеткээр черлеринде ажыл-иш хайныышкынныг. Бо хүннерде сигенчи 18 звенода 134 кижи ажылдап турар. Оларның арасында социалистиг чарыш калбарган.

Ш. КУУЛАР.

ОЪТ-СИГЕН БЫШСА-ДАА

МАЛ ЧЕМНЕРИНИҢ БЕЛЕТКЕЛИНИҢ ХҮН ДЕМДЕГЛЕЛИ

1983 чылдың сентябрь 1-ниң медээзи. Хуу-биле (Баштайгы одуруг—сиген, ийигизи—сенаж, үшкүзү—сиген далганы)

Бай-Тайга	46	56	20
Мөңгүн-Тайга	48	—	—
Барыын-Хемчик	69	100	114
Өвүр	29	—	—
Сүт-Хөл	77	59	22
Чөөн-Хемчик	54	7	26
Улуг-Хем	53	41	38
Таңды	30	100	125
Бии-Хем	37	70	43
Тожу	21	—	—
Каа-Хем	44	121	61
Тес-Хем	61	28	72
Эрзин	41	75	60
Кызыл	55	223	129
Республика	47	82	72
Эрткен чылын мынчан	49	61	74

Бо хүннерде республикада 109 муң тонна сиген белеткеттинген. Бо көргүзүг эрткен чылдың сентябрь бирде турганындан 800 тонна эвээш. Ам-даа 120 муң тоннаны белеткээри негеттинип турар. Ындыг болганда сиген кезилдезиниң темпизин черле оожумнадып болбас.

Сенаж 71 муң тонна салдынган. Бо үнелиг мал чеми эрткен чылдың бо үезиндегизинден 23 муң тонна хөй белеткеттинген. Ам планга чедир чеди муң тонна хирени белеткээри арткан. Бо ажыл Чөөн-Хемчик, Тес-Хем, Улуг-Хем районнарда кончуг оожум.

Республикада витаминниг сиген далганы бүдүрер ажыл база эрткен чылдың деңнелинге четпес. Бо хүннерде 5800 тонна азы эрткен чылдагыдан 700 тонна эвээш сиген далганы белеткеттинген. План күүселдезинге чедир 2200 тоннаны белеткээр ужурлуг.

Планда көрдүнген 417700 тонна силостуң 82 муң тоннаазы салдынган азы бо талазы-биле план 20 хуу күүсеттинген. План күүселдезин эрткен чылдан бичии дээре-даа болза, ынчангы деңнелге он муң тонна четпес. Бо талазы-биле кылыр ажыл улуг. Тожудан өске планының чартыын күүседип алган район чок. Тес-Хем, Чөөн-Хемчик, Сүт-Хөл, Өвүр районнар онаалдазының он хуузун безин күүседип шыдаваан.

Күстүң башкы айы үнүп, оът-сиген быжып келген, ынчалза-даа мал чемнерин белеткээрин оожумнатпас херек. Малды кыштан хүр ажырар, ооң чаш төлүн бүрүн камгалап алыр, малдан алыр продуктуларны көвүдедир төлээде, мал чеминиң белеткелинче бүгү күштү салыры чугула.

ЧУРУКТА: рапс кезилдезинде механизаторлар Достак-оол Саая, Догаанай Хомушку, Эрес-оол Иргит.

Тес-Хемде чүге мындыгыл?

ПЛАН-БИЛЕ КЫЗЫГААРЛАТТЫНГАН

Тес-Хем районда «Кызыгаар» совхоз бо чылын 4585 тонна сигенни белеткээр планныг. Ында 3 механизастаттынган, 7 малчын звено ажылдап турар. Оларда 124 кижи хаара туттунган. Ниитизи-биле мал чеминиң белеткелинде 13 трактор, 11 сиген кезер машина, 4 прессподборщик, 4 сиген бөлер машина быжыглаттынган. Бо хүннерде планның 50 ажыг хуузун күүседип алган.

Август айның төнчүзүнде мал чеминиң белеткелинде мыйыстыг бода мал, сүт-бараан фермазының механизастаттынган 3 звенолары ажылдап турар. Ниитизи-биле бо чылын ол совхозтуң девискээринде хову-даа, хем-даа унунуң оът-сигениниң үнгени камангызындан-даа эки.

Николай Дандаа удурткан № 1 хойжу бригаданың малчыннары 140 тонна сиген белеткээр планын 142 тоннага күүседип, шуптузун кыштагларында дүжүрүп алган. Виктор Эрендейниң бригадирлээн № 2 хойжу бригадазы 160 тонна планын 172 тонна чедир күүсеткеш, районда хойжу бригадаларындан мурнап турар. Ындыг-даа болза, ол хойжу бригадаларның малчыннары сөөлгү үеде планнарывыс күүседипкен бис дээн хөөннер-биле ол ажылын ара соксаан. Ам бо хүннерде мал чеминиң белеткелинде чаңгыс-даа малчын ажылдавайн турар. Орус-оол Эрендей удурткан бода малдың сигенчи звенозу планын күүседиринге чоокшулаан. Сүт-бараан фермазының коллективи планын күүседириниң кырында келген.

Механизастаттынган звенолар эки ажылдап турар. Оларның арасында социалистиг чарышты организастаан. Олардан Бииraa Соянның звенозу өскелерден мурнап шаңнадып, мактадып турар.

Ындыг-даа болза механизастаттынган звеноларда тракторларның үрелиишкининге таваржыр чоруу хөй. Оларга дүрген дуза чедирер талазы-биле Самагалтайның сельхозтехника каттыжыышкыны четпес ажылдап турарын совхозтуң удуртукчулары хомудап чугаалаар болдулар.

Суурда организацияларга көдээ Совет күүскомунуң талазындан тус-тузунда тускай планнарны бергилээн. Ол планнарындан тудуг, МТМ, садыг, кижи эмнелгезиниң коллективтери чаңгыс-даа килограмм сигенни белеткеваан. Олардан көдээ Совет күүскомунда үндүрген шиитпириниң күүселдези дээш ажылдаары негеттинип турар.

Шара-Нуурнуң Дугай деп черде механизастаттынган звенонуң сарааттаан сигенин ында малчыннарның хуузунда инектери үрегдеп турар. Ынчангаш ол сигенге тускай таңныылды тургузары чугула.

Совхозтуң Улуг-Күзег сүт-бараан фермазының кыштаазының чанында ийи силос оңгары бар. Оларның бирээзиниң иштин аштааш, ында силос салып турар. Кукурузаның кезип турар черинден ол оңгарга чедир ону сөөртүрү элээн ырак чер. Ынчангаш ол аразынга сөөртүрүнге машиналар чедишпес. Ол ышкаш ол оңгарда сөөртүп келген ногаан массаны тырый бастырар боттарының трактору чок. Доозуннуг бугазын кылып турар сүг ажыл-агый чериниң илчирбелиг тракторун хөлезилеп алгаш бастырып турар.

Ол силос оңгары-биле кожа база бир оңгар бар. Ооң иштинде эрткен чылдың орту хире силозу-даа, сенажы-даа билдинмес мал чеми бар. Ооң кырында эрткен чылын белеткээн будук-бүрү база элээн хөй чыткылаар. Ол дугайын ында ажылдап турар трактористен айтырарымга билбес болду.

Совхоз конторазынга келгеш, көдээ Совет күүскомунуң даргазы Улзаң-оол Чылбак-оолович Эрендейден ол оңгарда артып калган мал чемин эрткен чылын чүге ажыглаваанын айтырдым:

— Ол болза, эрткен чылын янзы-бүрү сигеннерни кескеш, сенаж хевирлиг салган чүве. Ооң кырында бистиң школаның өөреникчилериниң чайладыр кылган будук-бүрүзү чүве.

— Ону чүге кыжын мал чеминге ажыглап, ферманың инектеринге бербээн чүве ирги, Улзаң-оол Чылбак-оолович?

— Ону мал чемгерер дээш, ажыдып көөрүвүске, мал чемгерер арга чок, үрелген болду. Ынчангаш ажыглаттынмаан.

— Ону кылган кижилерге, совхоз база элээн акша, көпеекти чарыгдаан боор але. Чогум ол талазы-биле кым буруулуг болганыл, ол кижилерге кандыг харысалга онааганыл?

— Кылган кижилерге ажыл төлевирин төлээни чугаажок. Кым буруулугул дээр дугайында кымга-даа харысалга онаавааан—деп, ол харыылаар болду.

Шак ындыг янзылыг ажыл-агыйжы эвес чоруктарның уржуундан совхозтуң хөреңгизи улуг каражага таварышканы чугаажок.

1983—1984 чылдарның кыжындан ниитиниң малын хүрменди ажырар, малга быжыг чем-суурну тургузар дээш, бар арга-курлавырларны дилеп тып, ол ажылче малчыннарны, суурнуң чурттакчыларын хаара тудар ажылды организастаары совхозтуң удуртукчуларындан негеттинип турар.

Д. ЛОПСАН.

СӨС-БИЛЕ АЖЫЛ ДҮҮШПЭЭН

Малды тарып боозадыры дээрге-ле ооң баш санын өстүрери, продуктулуг чорууң көвүдедири болур. Амгы үеде ол ажыл Тес-Хем районнуң ажыл-агыйларында эреңгей чорup турар. Бо чылын районнуң совхозтары 21 муң баш хойну тарып боозадыр сорулгалыг. Август айның 26-ның медээзи-биле алырга, 4500 ажыг хой тарып боозаттынган.

«Чодураа» совхоз Шуурмактың Куран-Баарында болгаш Дүктүг-Дытта хой тарыыр пунктуларны тургускан. Ол пунктуларның ажылдап турарында улуг четпестер бар болуп турар. Тарыыр ужурлуг коданнарның графигин тургускан-даа болза, ол ёзугаар ажылдавайн турар. Чамдык хүннерде ол пунктулар ажылдавайн баар. Малчыннар график ёзугаар хойларын пунктуга хүнүң-не сүрүп келбес. Чамдыктары ийи хонгаш эккеп турар.

Тарыыр ужурлуг хойларны дилеп тывар кошкарларның күжү арган. Оларга бээр чем-биле пунктуну совхозтуң дирекциязы хандырып бербээн. Кошкарларның чамдыктары зарыг. Ооң уламындан тарып боозадыр хойларны дилеп тывары берге.

Ол-ла совхозтуң Суг-Бажында пункту өскелерден дээре ажылдап турар. Ол пунктуда төрүүр 6 кодан хойну тарып боозадыры-биле быжыглаан. Ам 500 ажыг хойну тараан. Ында 11 кошкар бар. Оларга бээр немелде чем, суланың ногаан массазындан өске, чүү-даа чок.

Ында коммунист Наталья Шокар-оол хой малдавышаан он ажыг чыл иштинде техник-осеменаторлап ажылдап турары-биле ол ажылга мергежилиулуг. Ооң ажылдап турар пунктузунуң иштиарыг-силиг.

Тарып боозадылгага кирер коданнарның графигин тургускан. Ындыг-даа болза графикте айыттынган хүннеринде чамдык малчыннар хоюн сүрүп келбес чүүлдер барын ол хомудап чугаалады. Тарылгага кирер 6 кодандан 3 кодан хойну пунктуга ам-даа эккелбээн.

Совхозтуң төрүүр коданныг хойларында бо чылын төрүттүнген хураганнар ам-даа чедир үстүнмээн. Тарыыр ужурлуг кодан бүрүзүнде 40—50 хураганнар бар. Үстүнген хураган коданнарында оларның эр, кызын ылгаваан. Хураган хойларның чайгы семиртилгезинге, ооң түңнелинде эдержилгеге багай салдарны чедирер дээрзин мал ажылының тускай эртемниглери эки билир хирезинде, ол ажылды организаставааны четпес.

Совхозта үш хойжу бригада бар. Бригада бүрүзү бригадирлиг, зоотехниктиг, мал эмчилиг. Кадрлар четчир. Ындыг турбуже, хой тарып боозадылгазының ажылынче ында специалистер четпес кичээнгейни салып турарындан ол ажылда кандыг-даа контроль, хыналда тургустунмаан.

«Тес-Хем» совхоз 5 муң хойну тарып боозадыр ужурлуг. Ам бо хүннерде 1200 ажыг хой тарыттынган. Ында байдал база «Чодураадан» дээредевес.

Совхозтуң кол зоотехниги Венгер Сарыгларның хой тарылгазының чорup турарының дугайында чугаалап турарыбиле алырга ниити байдал эки ышкаш. Херек кырында пунктуларда байдал ындыг эвес. Сөс-биле ажыл-херек дүүшпес.

Совхоз төвүнден ырак эвесте Даг-Дөзү деп черде тарылга пунктузу ажылдап турар. Аңаа 2300 хойну тарыыры планда көрдүнген.

Ам бо хүннерде 800 ажыт хойну тараан болуп турар. Ында техник-осеменатор Кара-кыс Даспаа хой малдап ажылдавышаан, ол ажылга 1970 чылдан бээр чыл санында ажылдап келген. Ынчангаш ол ажылга ооң арга-дуржулгазы улуг.

Ол пунктуга 6 кодан хой тарыыр. Тарылгага кирер ол коданнарның 3 коданы ам-даа кирбээн. Уваңгур Бүлчүң, Дөмүн-Маадыр Санаа, Көкей-оол Чооду оларның коданнары чаңгыс-даа катап тарыттынмаан.

Хой тарыыр пунктунуң иштиарыглиг, боктуг, ишти аштаттынмаан. Ол пункт хой тарыырынга таарымча чок. Дүъштекиниң 1 шак. Ол хүн аңаа чаңгыс-даа хой тарыттынмаан. Ол дугайында техник-осеменатордан айтырарывыска мынчаар харыылады:

— Бо хүн малчыннар хоюн сүрүп эккелбеди. Манап тур мен. Чер-ле бо малчыннар боттарының сагыжы-биле хоюн сүрүп эккелбес боор-дур. Мен дүүн совхоз төвүнге чораашзоотехникке-даа, өске-даа даргаларга ол дугайын чугаалап чордум. Олар база кандыг-даа дорт харыыны бербедилер.

Хой тарыыр пунктунуң чанында хем кыдыында хойлар оъттап чорлар. Оларның арызында кошкарлар барын эскерип кагдывыс. Пунктунуң байдалын көрдүвүс. Ооң мындыг айтырыгны салдым:

— Силерниң ааалдың хою бо хем кыдыында оъттап чоруур ол бе?

— Ийе, ол бистии-дир.

— Силер хоюнарга чүге кошкар салып алган силер, азы тарып доозупканыңар ол бе?

— Чок, чүгле 241 хой тарыттынган. А ол кошкарлар бистиң коданывыска кыштааш, чайлааны ол чүве. Ол дугайын зоотехниктерге чугаалаарымга, тоомчага албас улус болду. Ол хевээр турары ол-дур. Харын-даа бистиң бо хоювус ам төрүп эгеледи — деп харыыны берди.

— Бо пунктуну мен бодум август айның 1-ниң хүнүнде чугайлап, дерип, белен кылдыр кылып алган мен. Самагалтайның уксаажыдылга чери үрении август 13-тен эгелеп сөөртүп эгеледи. Ооң бээр ажылдап турарывыс ол. Мында 10 кошкар бар. Оларга немелде чем чок. Чер оъткарып турар улус-тур бис — деп, ол немеп чугаалаар болду.

Ол ажылды башкарып удуртур талазы-биле ол совхозтуң селекционер-зоотехниги Ким Барыңмааны ында быжыглаан. Ол талазы-биле контроль чогун ол фактылар бадыткаар болду.

«Кызыгаар» совхозтуң Шара-Нуурда № 2 хойжу бригаданың тарылга пунктузу. Дүъш соонда 4 шакта чеде бердивис. Хой тарыыр пунктунуң чанында долгандыр аалдар-ла хөй. Ында техник-осеменаторда Кызылдың көдээ ажыл-агый техникумунуң 4-кү курузунуң сургуулу комсомолчу Марина Дагба практиказында ажылдап турарын билип алдывыс. Болуында чок, тарыыр хой коданынче хойлар алыр дээш чораан болду.

Пунктуда ниити байдалын көөрге дерип, кылып кааны чүгээр. Херекселдер четчир. Ында 17 кошкар бар. Оларга немелде чемнер чок, база чер оъткарып турар.

Мариннаның кайы аалда барганын билип алгаш, чеде бергеш, боду-биле чугаалаштым. Ол бригада 1837 хойну тарыыр, ооң 1090 башты тарып алган. Августуң сөөлгү 3 хонуунда хой тарываан. Малчыннар хойларын эккелбээн. Ол ажылче совхозтуң специалистери кичээнгей салбайн турарын, малчыннар база ол ажылды үнелеп көрбейн турары ооң билдинге берди.

Самагалтайда уксаажыдылга чери хой тарып боозадыр пунктуларже үрени график ёзугаар сөөртүп турар. Ол хирезинде ажыл-агыйларда ол ажыл канчаар чорup турарыл, аңаа чедирген үрелерни канчаар ажыглап турарын хынап көрбейн турар.

Ынчангаш райкүүскомунуң көдээ ажыл-агый эргелели ол ажылды шыңгыы контрольга ап, айыттынган четпестерни дарый эдер талазы-биле хемчеглерни алыры негеттинип турар.

Н. ДАЖИНМАЙ.

Тувинская республиканская библиотека им. А. С. Пушкина

Национально-краеведческий отдел

Советтер амыдыралы

УДУРТУКЧУЛАРДАН НЕГЕЛДЕНИ КҮШТЕЛДИРБИШААН

СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленуму, аңаа СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Ю. В. Андроповтуң чугаазы, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң онгу чыыжының сески сессиязы бүгү совет кижилерниң, улус депутаттарының, Советтер органнарының ажылдакчыларының хей-аъдын көдүрлүүшкүнүн болдурган. Идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылды чогуур деңнелинче бедидер, ажыл-агыйның бүгү адырларынга сагылга-чурумну быжыглаар дээш партияның болгаш чазактың ап чоруткан хемчеглерин бүгү совет кижилер изиг-биле деткээн.

Кызыл районнуң ажылчы чоннары партияның XXVI съездизиниң СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) болгаш июнь (1983 ч.) Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырар, он бирги беш чылдың планныг онаалдаларын бүрүн болгаш ажыр күүседир дээш кужениишкиниг ажылдап турар. Ниитизи-биле бо чылдың баштайгы чартыында районнуң ажыл-ишчилери ниити көргүзүглер талазы-биле эвээш эвес чедиишкиннерлиг болган. Үлетпүр бүдүрүлге черлери, чуртталга-коммунал ажыл-агый эргелели, киночеткизиниң дирекциязы, септелге-тудуг участогу, кедээ ажыл-агыйның ишчилери социалистиг хүлээлгелерин чедиишкиниг күүседип, Совет Тываның 40 чыл оюн төлептиг уткуур дээш бүзүрелдиг базым-биле чоруп орарлар.

Салдынган сорулгаларын чедиишкиниг күүседиринге, планныг онаалдаларын доллур болгаш ажыр боттандырарынга күрүнениң, бүдүрүлгениң база күш-ажылдың сагылга-чурумун бедидери чугула деп СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунга онзалап айыткан. Ук Пленумнуң шиитпирлерин болгаш эш Ю. В. Андроповтуң айтыышкыннарын удуртулга болдургаш, каяа-даа, кажан-даа быжыг сагылга-чурумну тургузар дээш тодаргай ажылдарны районга кылып чорудуп турар. Ындыг-даа болза, ап турар хемчеглеривис чогуур деңнелге четпейн турар дээрзин миннир апаар бис. Ооң уламындан хөй кижи хүнү районда үстүнүп, чамдык ажыл-агыйлар, бүдүрүлгелер болгаш организацияларда — ылангыя «Кара-Хаак», «Тере-Хөл», «Шамбалыг» совхозтарда, № 62, № 5, № 1317 КМК-ларда, районнуң холушкак бараанар садыында прогул кылган кижилерниң саны ам-даа хөй.

Боттарының коллективтериниң кежигүннерниң күш-ажылын кошкак организастаанындан районнуң садыг организациялары база хөжүп чоруур механизастаттынган колонналар бараан сайгарылгазының болгаш тудуг-монтаж ажылдарының планын эрткен чеди айда күүсетпээн.

Күш-ажылдың сагылга-чурумун хажыдар чоруктар-биле тудуг организацияларында болгаш садыг черлеринде эптежип турарындан чамдык ажылдакчыларның талазындан чурум-сагылга чок, арагалаар фактылар бар. Чалгааларга, прогул кылыр кижилерге болгаш ажыл бажы санаарларга шыдажыр арга чок байдалды тургуспайн турар, харын-даа олар бажың-балгатты болгаш өске-даа таарымчалыг чүүлдерни ак сеткилдиг ажылдакчылар-биле бир деңге ап турарлар.

Шак ындыг мөзү чок кижилерге удур демиселди хөй ниитиниң, совет Хоойлунуң күжү-биле чорудар, ооң дээшдини улам бедидер талазы-биле хемчеглерни ажылдап кылырын район Совединиң чоокта чаа болган сессиязындан ук организацияларга даасkan. Аңаа ажылчын хуралдарның, эш хуу судтарының ролюн бедидип, күш-ажылчы коллективтер дугайында Хоойлуда айыттынган бүгү эргелерни ажыглаары чугула.

Бүдүрүлгелерге, тудугларга, совхозтарга бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарының байдалдарын удуртукчулар тургузар, күш-ажылды организастаарын экижидер ужурлуглар. Бир эвес хемчеглерни чогуур үезинде албас, ажылды ала-чайгаарлаашкынче киирер болза, сөөлүнде барып, ылангыя тудуг организацияларынга аңаа туруушкуннар эгелээр, а ооң түңнелинде объектини ажыглалга дүрген киирер дээш «штурмнаашкынга» чедирер. Ынчаар кылган тудугнуң шынары чер албас болурун амыдырал бадыткаан. Мындыг четпестерни болдурбас дээш район Совединиң күүскому бо чылдың эрткен айларындан эгелеп дээштиг ажылдарны кылып турар.

Бо хүннерде районнуң ажыл-ишчилерн кедээ ажыл-агыйның чугула кампаниязы—мал чеминиң белеткелинче хаара туттунган.

Ажыл-агыйлардан «Тиилелге», «Көк-Тей», «Кара-Хаак» совхозтар аңаа идепкейлиг киржип турар. Районда сиген белеткелчилериниң социалистиг чарыжының сөөлгү он хонукта түңнели-биле «Кара-Хаак» совхоз бирги черни ээлээн.

Ындыг-даа болза, «Тере-Хөл», «Шамбалыг», «Х Улуг хурал» совхозтарның удуртукчуларының, специалистерниң шүшпең чоруунуң уржуундан мал чеминиң белеткели бо ажыл-агыйларда кошкак чоруп турар.

Мал чеминиң белеткели эгелээ-ле бүдүн чартык ай чедип турар-даа болза, 17580 тонна сиген, 3210 тонна сенаж, 400 тонна витаминниг сиген далганы белеткээр планывысты күүседиривиске чедир ам-даа хөй кужениишкин херек. Келир кышка уткуштур ниитиниң малынга быжыг чем-суурну тургузарынче бүгү ажылчы чоннарны мобилизастаар талазы-биле районнуң партия, совет органнарының удуртукчулары, специалистери дээштиг хемчеглерни алыр хүлээлгелиг.

Бистиң республикавыстың ажыл-ишчилери Совет Тываның 40 чыл оюнуң байырлалынче уткуштур кел чоруур. Ол юбилейге алдар болдурган күш-ажылчы ээлчег бүрүзүнге быжыг сагылга-чурумну СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) болгаш июнь (1983 ч.) Пленумнарының негелделеринге дүүштүр быжыглаар, он бирги беш чылдың өзек чылының планнарын болгаш социалистиг хүлээлгелерин доллур болгаш ажыр күүседир ужурлуг бис. Бо улуг болгаш чугула сорулгага улус депутаттарының чер-чер Советтери, ажыл-агыйларның удуртукчулары, депутаттар эң-не идепкейлиг киржирлер.

Улус ажыл-агыйының бүгү-ле адырларынга күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаары—районнуң партия, совет органнарының эң чугула сорулгазы болуп турар. Күрүнениң болгаш күш-ажылдың сагылга-чурумунуң хажыдыышкын бүрүзү Советтерниң кичээнгейиниң төвүнде, ол талазы-биле масса-политиктиг болгаш кижизидилге ажылын чорударынга район болгаш кедээ Советтерниң күүскомнар кежигүннери, депутаттар, өске-даа активтер идепкейлиг киржип турар. Ооң түңнелинде арагалаар, ажыл шагы үзер, озалдаар чоруктар бүдүрүлгелерде, албан черлеринде болгаш организацияларда эвээжээн.

Район Совединиң күүскомунуң, ооң депутаттарының болгаш активтериниң кол сорулгазы болза, чедип алдынган чедиишкиннерни улам быжыглап, ажылдың участок бүрүзүнге быжыг сагылга-чурумну чедип алыр, планныг онаалдалар база хүлээлгелер күүселдезин хандырар, республиканың юбилейин төлептиг уткуур дээш бүгү күштү, аргаларны мөөңнээри болур.

М. БЕССМЕРТНЫХ,
улус депутаттарының Кызыл район Совединиң күүскомунуң даргазы.

КЫЛЫМАЛ ДАГ ТУРГУЗУКЧУЛАРЫ

Бир-ле катап бистиң район солунунуң редакциязының чанынга «Урал» деп мотоцикл тура душкен соонда, узун, шилгедек дурт-сынныг, кыдырык улуг карактарының тереӊ кирбиктери шевергин думчуунуң дөзүнде тутчу берген аныяк эр кирип келди. Менди солушкаш, ол айтырды:

— «Мажалык» чечен чогаал каттыжыышкынын кым удуртуп турар ирги?

— Чогум кандыг херектиг чор силер?—деп, оон удур бирээвис айтырды.

— Шоодугжугаш бижип алган кижи мен ийин, ону көргүссе дээш.

Удаваанда «Хемчиктиң сылдызы» солунга «Ширтек» деп эгелиг шоодуг көстүп келген. Оон бээр ук шоодугнуң автору Маадыр-оол Ховалыг редакцияга хаая эвес келир апарган. Бир-ле катап ол дыка солун фото-чуруктарлыг элээн улуг хемчээлдиг чогаал эккелген. Ол Ак-Довурак хоорайда «Мөңгүлек» деп турисчи клубтуң кежигүнү кижи болган. Оларның Мөңгүн-Тайга бажыиче турисчи үнүүшкүн кылып чораанының дугайында Маадыр-оолдуң бодунуң тырттырган чуруктары-биле каастааны ол чүүл база солунга үнүп келген.

М. Б. Ховалыг-биле дараазында ужуражылгавыс ооң ажылдап турар чери — «Тыва даг-дүгү» комбинаттың рудниги нге болган.

Рудниктиң директору коллективтиң мурнакчыларының аразынга Маадыр-оолдуң адын база адааш, немеп кагды:

— Бистиң хоочун ажылчыннарывыстың бирээзи-дир. Ол экскаваторлар бригадазының бригадири. Кончуг томааныг, билбес-тутпас чүвези чок, сонуургаачалы кончуг кижи.

Маадыр-оол Бартыыштаанович-биле Кара-Даштың бодундан бедип үне берген «кылымал» дагның белинге чугаалажып ор бис. Эрткен-дүшкен күчүлүг «БелАЗтарның», ынаар экскаваторларның, чер үттээр станоктарның дааш-шимээни бир янзы аялгалыг хөгжүм кылдыр сагындырар болду.

— Мен маңаа он ажыг чыл бурунгаар Сут-Хөл ортумак школазын дооскаш, комсомолчу путёвка-биле ажылдап кээп турумда, бо долгандыр турар даглар аңаа боду чайгаар бүткен даглар турган чүве. Ам көрүнер даан, черден каскан сай, даш аңаа даглардан бедип үнгеш, кылымал даглар апарган-дыр. Дуу ол эң бедиинде экскаватор-биле дөө эң адаанда турар экскаваторнуң аразы бети дизе-ле 150 ажыг метр. Хүннүң-дагның боду холу-биле тудуп, кылып турар болгаш кижи эскербестир. Чамдык-чамдыкта бодап көөрге, кижиниң кылбазы-ла чок чүве-дир ийин — деп, Маадыр-оол Бартыыштаанович хөөрей-дир.

Маңаа ажылдап келген баштайгы чылдарын ол база сактып чугаалап олурду. Тудугжу бооп ажылдап эгелээн, слесарьлап-даа чораан. Шериг чораш келгениниң соонда, алыс техникага сонуургалдыг болгаш экскаваторжуларның кежээки курузунга өөренип кирип алган.

Башкызы Михаил Хоменконуң, эң баштай чүдүрген машиназын ол ам-даа сактып чоруур.

— Үскаш, көдүрүл үндүрерле сен, кизирт-казырт, кеңгирт-каңгырт-ла дээр, коргунчуу кончуг чүве-ле болган. Хымыжың бирде долбас-даа кээр, чүлүрүп турунда өскээр төктүп-чайлып-даа каар. Үш чыл хире өөреникчилээш, оон машинакчылап эгелээним ол — деп, Маадыр-оол сакты-дыр.

Кады ажылдап турар эштериниң дугайында база чугаалады. Ооң удуртканы № 12 экскаваторда сес кижи ажылдап турар. Дөртү машинакчы, дөртү дузалакчы. Кызыл-Тайга сумузундан келген Майгын-оол Күжүгет сес чыл ажыг экскаваторжу болуп ажылдап келген. Ооң чуруун хоорайның хүндүлел самбыразындан көрүп болур. Каң-оол Ооржак «Хүндүлелдиң Демдээ» орденниң эдилекчизи. Борбак-оол Ооржак чаа-ла 4 чыл ажылдап чорза-даа, дуржулгалыг экскаваторжу апарган. Бригадада М. Б. Ховалыг баштадыр үш коммунист бар. Үш кижи кежээки техникум дооскан.

— Ажылдың чүгле хемчээлинче эвес, а шынарынче кичээнгей салып турар бис. Руда-биле кады улуг даштар, металлдар, ылаңгыя экскаватор хымыжының сыйылган диштерин берип болбас. Ол үүрмектеп-сорттаар комплекстиң дериг-херекселдерин үреп болур. Бистиң ажылдап турарывыс 4,6 кубометр ишкир хымыштыг экскаватор ээлчегде 5 муң, чылда 900 муң тонна руданы бээр. Бриғаданың хүлээлгези ындыг. Хожудай бээр чылдагааннывыс — транспорт цехиниң машина чедир бербейн баарында. Оон башка боттарывыс хүлээлгевисти күүседип шыдаар бис дээрзинге бүзүрелдиг бис — деп, М. Б. Ховалыг бистиң-биле байырлажып тура чугаалады.

А. БЕГЗИН-ООЛ.

ЧУРУКТА: М. Ховалыг өөреникчизи И. Ооржак-биле.
В. МОНГУШТУҢ фотозу.

Коммунист дугайында чугаа

ИЕНИҢ ҮЛҮҮ

Ол — ТАР-ның баштайгы тракторист херээженнериниң бирээзи, идепкейлиг аревэчи, культармейжи-даа турган. Эртем-билигже сундулуг аныяк кыстың эрес чоруу чогум-на ол үеде кыптыккан.

Чадаана МТЗ-инге трактористер курузун дооскаш, керосин-биле ажылдаар «НАТИ» тракторну башкарып, күш-ажылчы оруун эгелээн. Чөөн-Хемчиктиң амгы «Искра» совхозунуң ховуларынга, шаттарынга барып, ол үеде ээн куруккан черлерни шиңгээдириңге идепкейлиг кирипкен.

Довук Ооржак өг-бүлелиг апаргаш, чер ажылының сезоннарының үезинде безин ээлчег солуур механизаторнуң хүлээлгезин күүседип келген. Чоокка чедир-ле механизаторлар одуруундан үнмээн. Эрте чазын-даа, орай күзүн-даа ховуга чымыштыг ижин ол уламчылап турган.

Довук Бокпай-ооловна сөөлгү чылдарда Чаңгыс-Хадынның трактор-хову бригадазының улуг поварынга ажылдаан. Ооң кылган чеминиң амданныг, шынарлыын механизаторлар мактап, хүндүткел-биле чугаалажып, аныяк поварлар оон хөйнү өөренип алганнар.

Дөрт уругнуң иези хоочун коммунист Довук Ооржактың ортун оглу Орусмаа ортумак школа доозуп тура, авазынга мынча дээн:

— Кедээ ажыл-агыйның профтехучилищезинге барып өөренир дээш, кандыгыл, авай?

— Чогум кандыг мергежил чедип алырың ол? — деп, авазы ылавылаан.

— Малчын механизаторнуң мергежилин чедип алыксап тур мен, авай — деп, оглу харылаан.

Авазы оглун деткээн. Амгы үеде кандыг-даа мергежил, эртем-билиг эргежок чугула дээрзин оглунга чагаан. Орусмаа училищеге практиказын совхозунга барып эрттирип турган. Ол училищени дооскаш келирге, ону мал ажылынга өөредир дээш авазы бир кодан эр хураган хүлээп алган.

Коммунист Довук Бокпай-ооловна Ооржак аныяктарны мал ажылынче хаара тудар талазы-биле санал-оналын совхоз дирекциязынга, партия, профэвилел организацияларының хуралдарынга киирип тургулаан.

Ооң эгелээшкинин дирекция, партия, профэвилел организациялары деткип, Чодарның хойжу бригадазын комсомолчу-аныяктарны кылдыр эде организастаан. Ында ам Жора Монгуш, Валерий Ховалыг, Руслана Монгуш, Оксана Күжүгет болгаш өске-даа оолдар, кыстар тус-тус коданнар хүлээп алган ажылдап турар.

К. ТҮЛҮШ.

ДЕҢ-ДЕСКИ АЖЫЛДААШ...

Кызылдың туүйбу заводу бо чылын, ылангыя ооң ийиги чартыында деӊ-дески ажылдап турар апарган. Ол дээрге коллективтиң хожудаашкынны ажып эртер дээш шудургу ажылының түңнели-дир. Август айның планын завод ийи хүн бурунгаар күүсеткен. Сес айларның дургузунда тудугжуларга 6 миллион 210 муң туүйбуну берген. Ол дээрге пландан 430 муң туүйбу хөй, эрткен чылдың ол-ла үезинге бодаарга, бир миллион туүйбуну хөйнү бүдүрген.

Заводтуң сай-элезин карьериниң бригадалары база эки ажылдаан. Олар тудугжуларга 90 муң кубометр сайны, үүрендини болгаш элезинни берген. Ол дээрге планныг даалгалардан ажыг.

Нормативтиг арыг продукция талазы-биле заводтуң планы 119 хуу күүсеттинген. Пландан ажыр 170 муң рубльдиң продукциязын сайгарган. Эрткен чылдың ол-ла үези-биле деңнээрге күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү үш ажыг хуу бедээн. Продукцияның бот-үнезиниң ооң мурнундаагызындан ушчок чиигеткен болгаш ооң күсели-биле пландан ажыр 8 муң рубльдиң орулгазын алган. Ажыл шагы үзер, озалдаар чоруктар ийиден хөй катап кызырылган. Ажыл төлевириниң өзүлдезинден күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өзүлдези 3,7 хуу мурнап турар.

Продукцияның шынары база экижээн. 100 деп дээди марканың туүйбузу ниити бүдүрүлгениң 40 хуузу чедип турар.

Заводтуң чедиишкиннеринге боттарының улуг үлүүн киирген бригадаларга хептекчилерниң Анатолий Федорович Соломатин удурткан бригадазы, туүйбу өрттедикчилериниң бригадаларындан Геннадий Михайлович Марьясовтуң бригадазы хамааржыр. Заводта хоочун ажылчын коммунист Александр Алексеевич Макшановтуң удуртканы септекчилер бригадазы дериг-херекселдерниң чогуур үезинде септелгезин болгаш ажаалдазын чорудуп тургаш технологтуг дериг-херекселдерниң туруушкунун болдурбайн турар.

Бистиң корр.

Редакцияга чагаалардан

МАЛЧЫННАРНЫҢ ХОМУДАЛЫ

«Тээли» совхозтуң Найырал салбырының малчыннары оъттуг-суглуг Алдыы, Үстүү Дыттыг-Хемнерде, Сарыг-Каътта. Мозагаларда чайлап турар. Ол аалдарга чедип, ажыл-амыдыралы-биле чамдыкта таныжар кижи мен.

Бо удаада база мал-маганың келир кышка уткуштур семиртип турар малчыннарга чеде бергеш, Чылбак-оол Хомушкунуң аалынга барган мен. Хоочун малчын сүттүг шайын куткаш, үстүг быдаазын сунгаш:

—Бо чайын автолавка бээр келбестээн, ынчангаш хлеб чок олур бис, буруудатпайн көрүңер—диди.

Бо сөстерни чүгле Ч. Хомушку эвес, тайга черде малчын бүрүзү чугаалаан. Ол чайын ынаар автолавка ис баспастаан. Ынчангаш ында малчыннар болганчок хлеб даа, ус аймаа-даа, шай, тааксы-даа чок артып каар. Ол төнерге, ийи-бир кижи ыяап суур кирер, магазиннээри ол.

Аъттыг кадарчылар ол салбырда черле ховар. Ынчангаш өөрү мотоциклдиг кадарчыларже көрнүр. Хөй кезиинде-ле Чылбак-оол Конгарович бодунуң «Планета» мотоцикли-биле суур кирер. Ол баарда кожа-хелбээ малчыннарның шуптузунуң чагыын алыр. Оларны бүрүнү-биле күүсединринге хөй үе чарыгдаттыннар, аалда мал-маганны кожа-хелбээ кадарчылар хайгаарап-даа турар болза, сагыш деспүнмес. Мотоцикле хөй бараан база алдынмас, шоодайлааш, дергилеп алырга, эпчок.

Бир-тээ автолавка кээп шыдавас чүве болза, эш-өөрге-даа деткимче, дуза болур ыйнаан деп бодал-биле «Нива» деп маркалыг машинадан садып алырын районнуң удуртукчу даргаларындан чеже-даа дилээн, ээлчег улуг, мана дээр. Чогум Ч. Хомушку багай эвес ажылдап турар малчыннарның бирээзи, ол чыл санында шаңнадып, мактадып келген. Ол машина дээш ээлчег улуг бе деп бодаарга, чамдык орта-ла ажыл кылып чорбаан кижилер безин садып алгылаан болгу.

«Тээлиниң» Найырал салбырының малчыннарының дилээ бо. Ону совхозтуң дирекциязы профэвилел комитеди, райпо баштаар чери кичээнгейлиг өөренип көөр күзенчиг.

С. САРЫГ-ООЛ.

ЧУРУМЧУТСА

Чадаана АТБ-зиниң ажылхерээ, шиитпирлээр, боттандырар ажылы-дыр ийин, ынчалза-даа бо айтырыг шиитпирлеттинмейн артып турар, ынчангаш «Шын» солунче бижиир ужурга таварыштым. Чоннуң харылзаазын мага-боттуң хан-дамыры-биле дөмейлеп болур боор. Кандыг чоруктуг хамааты турбазыл?

Албан-ажыл чоруу, аарыг-аржыкка туттурган кижилер эмчилээр дээш, кедээ суур чурттакчыларында район төвү баар, өскээр аргыжар кандыг херек турбас боор. Ол хүн бүрүнүң, амыдыралдың негелдези-дир. Ынчалза-даа бистиң Чадаана АТБ-зинде байдал кандыгыл?

Чадаана—Хөндергей маршруттуг автобус эртен 9 шак 30 минутада үнер. Хөндергей чедир орук асфальтылыг, аңаа саадаар чер-даа чок, а автобус ол шагында үнмес, 9-30 шакта келген «хөөкүй» хамаатылар 10 шакка, 11 шакка чедир олуруп турары хаая эвес. Чадаанадан чүгле Хөндергей эвес, а өскээр-даа баар автобустар черле өй-шагында чорувайн турар.

Сөөлгү үеде Хөндергейже автобус шуут чорувастаан, ооң кээр-келбези билиш чок. Чамдыкта келбейн туруп-туруп, воскресеньеде халыг кээр, а ынчан Чадаанаже кандыг чорук турар боор, ол мырыңай элдептиг. Ажыл-херек ужун чоруктуг кижилер Чадаана — Хандагайты оруунга «бадылаар» ужурга хүннүң таваржып турар. Эки сеткилдиг чолаачы алыр, эрте халды бээрлери кайы хөй.

Эрткен чылдарда эки чурумнуг база турду-ла. 1978-1981 чылдарда «Искра» совхоз биле Хөндергей арасының автобузу доктааткан ол-ла шактарында кээр турган. А бо 1983 чылда ооң мурнундагызындан чүгле дорайтаар ужурлуг чүвел? Чок, кижи бодаарга, харын экижиир ужурлуг. Бо чылын июнь-август айларда чүден дорайтаан.

Автобустарның расписание ёзугаар айыткан шагын сагып чоруп турары дээрге чоннуң негелдезин хандырарынга чугула чүүл-дүр. Ону хажыдып, рейстерни үзүп турары дээрге Чадаана АТБ-зинде күш-ажылдың, бүдүрүлгениң сагылга-чурумунуң кандыг деңнелдиниң херечизи эвес бе? Бо талазы-биле чогуур органнар кажан хемчээн алыр ирги?

Х. МОНГУШ,
Хөндергей суурнуң чурттакчызы.

УКРАИН ССР. Баштайгы бөдүүн суднону барык үжен чыл бурунгаар коллектив бүдүрүп эгелээн болгаш амгы үениң күчүлүг судноларын тудуп турар. Бо эрткен чылдар Николаевтиң «Океан» деп судно тудуунуң заводунга дадытыышкынның, өзүлдениң чылдары болган.

ЧУРУКТА: заводтуң судноолар септээр черинде.
В. РЕПИННИҢ, А. КРЕМКОНУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

Ажыл-агыйжы чорук

БЕРГЕН СӨЗҮНГЕ ЭЭ БОЛГАН

Москваның идик даараар «Заря» каттыжыышкынының ажылдакчылары бүдүрүлгени интенсификастаарынче угланыышкынны бүзүрелдиг боттандырып чорудуп турар.

«Бир чылдың иштинде тускайлаан лимиттерге удур бир миллион дөрбелчин дециметр хөм барааннарны камнап алыр». Беш чылдың үшкү чылында социалистиг хүлээлгелериниң талазы-биле боттарының ажылының кол угланыышкынын идик даараакчылары ынчаар тодаратканнар. Ындыг камналга чүгле салдынган сорулга болбайн, харын база коллективтиң чыл даалгазындан ажыр бежен муң эжеш идиктерни даараар деп берген сөзүн херек кырында боттандырарының база аргазы бооп турар.

Хүлээлгениң ол ийи көргүзүглери ындыг холбаалыг бооп турар. Бир эвес «Заряга» улуг үнелиг чиг-этти ээ ёзу-биле, хумагалап ажыглаар болза, чогум-на ынчан херээженнерниң болгаш бичии уругларның он-он муң эжеш идиктерин пландан ажыр кылып үндүрүп болур.

— Немелде материалдарны негевейн тургаш, кижилерниң четтикпейн манап турар немелде продукцияны садыг черлеринче чорудуп бээри дээрге, бүдүрүлгени калбартырының иштики курлавырларын үргүлчү дилеп турар коллективтиң эгелээшкининиң кол утка-шынары ол бооп турар—деп, каттыжыышкынының чиңгине директору Г. Муханов чугаалаан. СЭКП Төп Комитединиң ноябрь (1982 ч.) болгаш июнь (1983 ч.) Пленумнарының шиитпирлери ынчаар айтып турар.

Ол улуг бүдүрүлге чериниң удуртукчузу коллектив бодунуң ажылынга экономиктиг идиг бериишкиннерни таарымчалыг кылдыр ажыглап турарын демдеглээн. Чаңгыс продукцияның бот-үнезинде материалдарның үлүү чеден хуу ажып турар болгай. Чогум-на ону материалдыг идиг бериишкининиң системазы барымдаалап көрүп турар. Ажылдакчыларның ажыл төлевириниң үштүң бир кезин материалдыг курлавырларны камнааны дээш чедир төлээшкин бооп турар.

«Заряда» ындыг санаашкыннарны кылып, ол-ла ёзугаар күүседирин чедип ап, чедиишкинни быжыглаан. Деп-дески ажылдыг, быжыг, бедик мергежилдиг коллектив айыттынган эчис соулгаларны чедип ап билир-даа. Ажылдакчы, бригада, цех бүрүзүнүң күүсекчи сагылга-чуруму — улуг планнарны болгаш социалистиг хүлээлгелерни чедиишкинниг күүседириниң быжыг магадылалы бооп турар.

Бо чылдың эгезинден бээр чеди чүс дөрбелчин дециметр хире чиг-этти олар камнап алганнар. Ол дээрге, түңнелинде барып кайы хирени алыр дээнил, таптыг-ла ол хире сан-дыр. Материалдарны таарымчалыг ажыглаары дээш демисел үзүктелиишкин чокка, ай санында-ла бир дөмей, чогуур үре-түңнелдиг кылдыр чоруп келгенин айтыры онза чугула бооп турар. «Заряда» ажылдың ритмин чедиишкинниг ажылдаарының үндезини деп санап турар.

Чүге дээрге, ында камналганы медээ бээринге ажыглаар, кандыг-ла-бир курлавырны тургузар дээш чедип албайн турар. Камнаттынган чиг-эт дораан-на бүдүрүлгеже киргеш, шуут белен кылдынган продукция болу бергеш, оон соонда магазиннерге баргаш, үр-даа чытпас, садып алдынып турар. Ындыг продукцияны кылып турар кижилер «барааннарны чонга» деп сөстерниң ханы утказын дыка эки билирлер.

Кижи бүрүзү эки, сонуургалдыг, камналгалыг ажылдаар ужурлуг. Ол — коллективтиң дүрүму апарган. Ынчангаш ону хажытпас дээш ында аныяк кижи бүрүзү-ле дуржулгалыг дагдыныкчыдан өөренип ап турар.

Дуржулгалыг быжыкчы С. Малышева чаа ажылдакчыга хөм кескиндизин таарыштыр камнап арттырары-биле ону канчаар кезерин айтып берип турар «Заряда» ындыг ыскыттардан, кескиндилерден суй-белектерни, сумкаларны, курларны-даа кылып өөренип берген. Ындыг продукцияга хереглел база-ла улуг, ынчангаш оларны кылып үндүрери бүдүрүлге черинге чылдың-на чартык миллион рубль ажыг арыг орулганы берип турар.

— Коллективтиң чедип алыр дээш демисежип турары быжыг сагылга-чурум дээрге, кижи бүрүзүнүң идепкейлиг, чогаадыкчы туружу болур — деп, кол бүдүрүлге чериниң быжар цехиниң начальниги З. Муханова тайылбырлаан. Ол бодунуң ындыг түңнелин цехтиң ажылының практиказы-биле бадыткап турар.

Аңаа бир-ле катап чаа хевирниң идиин массалыы-биле даарап үндүреринге белеткенип турган. Ындыг чай чок үеде безин ажылдакчылар идиктиң хевирин ам-даа чараш кылдыр эдер болгаш оон-биле кады эвээш эвес материалдарны камнап алыр аргалыг болган. Олар боттарының бодалдарының дугайында модельерлерге, чурукчуларга, технологтарга чугаалап берген. Ооң соонда быжыкчыларның санал-оналын олар доп-дораан өөренип көргеш, чүүлдүг-дүр деп хүлээп алганнар. Ооң түңнелинде каттыжыышкын улам хөй курлавырны тывар аргалыг бооп — чыл төнчүзүнге чедир ам-даа 200 муң дөрбелчин дециметр, тодаргайлаарга, «Заряның» бүгү хүлээлгезиниң бешки кезиин камнап алыр аргалыг болган.

Камналга фондузунуң чамдыызын келир кустуң баштайгы айында кылып үндүрер дээн чаа продукцияны — херээженнерниң аянныг-чараш сапыктарын даараарынга ажыглаар деп турар.

— Ол бистиң садып алыкчыларывыска эки белек болурунга бүзүрээр мен. Магазиннерге аянныг, чараш хевирлиг идиктер хөй болзун, кижилер хереглээн барааннарын шилип алыры белен болзун дээш, камналга дээш демисежип турар бис — деп, каттыжыышкынның кол инженери В. Матюшин чугаалаан.

Валерий Ивановичиниң түңнеп чугаалааны болза: бедик планныг даалгаларны болгаш социалистиг хүлээлгелерни доллур күүседир дээш каттыжыышкын амгы үеде бүгү күштү, курлавырларны мөөңнеп турар. Ооң ажылында чөптүг бергелер-даа, шиитпирлеттинмээн айтырыглар-даа бар. Ынчалза-даа оларга сылдаглааш, программаны кызырарының талазынче «эдериниң» оралдажыышкыннарын чаңгыс-даа звенода кылбайн турар. Планныг сагылга-чурум дээрге, коллективтиң быжыкканының, ооң идепкейлиг туружунуң эң чугула көргүзүү — деп, каттыжыышкынның ажылдакчылары санап турар.

Б. ГРИЩЕНКО,
СЭТА-ның корр.
Москва.

ШЫЛГАРААННАР

«Каа-Хем» хөмүр-даш разрезиниң коллективи бо чылдың октябрьның үлүүнде ажылдап, пландан ажыр 52 муң тонна хөмүр-дашты казып тып, 584 муң рубльдиң продукциязын пландан ажыр сайгарган.

Разрезтиң коллективи чүгле республикада эвес, а ССРЭ-ниң Хөмүр-даш үлетпүр министерствозунда, «Красноярскуголь» каттыжыышкынында мурнакчы бүдүрүлгелериниң бирээзинге санадып келген. Бо чылдың ийиги кварталының түңнели-биле «Каа-Хем» разрези министерствонуң шугуму-биле Бүгү-эвилел социалистиг чарыжынга ийиги черни, а чеди айларның түңнели-биле «Красноярскуголь» каттыжыышкынга ийиги черни ээлээн.

Шахтёрларның профессионал байырлалынга уткуштур «Мергежилиниң тергиинери» деп чарыштың түңнелин үндүрери чанчылчаан. Бо чылын ол чарышка разрезтиң чеди ажылдакчызы. «Красноярскуголь» каттыжыышкынга шылгараан. Участок начальниги Леонид Николаевич Васютин «Эң эки участок начальниги», Анатолий Григорьевич Кузеев — «Эң эки механик», Федор Михайлович Леховодов» — «Эң эки даг мастери» деп аттарга төлептиг болганнар.

Н. НИКИТИНА,
«Каа-Хем» хөмүр-даш разрезиниң социалистиг чарыш талазы-биле экономизи.

Чер казар ажылдар талазы-биле Жетыбай эргелелдиң шилчип чоруур кызыл тугу-биле Каламаста Ренат Салимовтуң нефть казып турар бригадазы шаңнаткан. Нефть скважиназы үттээр графикти олар муң метрге мурнап турар. Бодунуң адырында күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү бүдүн чартык катап өскен.

ЧУРУКТА: Ренат Салимовтуң бригадазы. Солагай таладан оң талаже: Владимир Мисюра, Олег Валов, Тагир Шапиев, чер үттээр мастер Ренат Салимов, Николай Шинкарев, Виктор Тарасов, Александр Юдин болгаш Балхали Туляев.

И. БУДНЕВИЧИНИҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Болуушкун бүдүүзүнде

НОМ ТАЙБЫҢГА БАРААН БОЛУР

Совет найысылал удавас база делегейге ном солчулгазының аажок улуг төвү апаар. Маңаа, ССРЭ-ниң УАЧД-зиниң девискээринге, сентябрь 6-дан 12-ге чедир делегейниң ном делгелгези — ярмарка дөрткү удаа эртер. Ооң «Ном тайбыңга болгаш депшилгеге бараан болуп турар» деп буянныг девизин бүгү диптерде хөй-ниитизи, ном үндүрүкчүлери болгаш тарадыкчылары деткип турар.

Ол болуушкун дугайын чугаалап бээрин СЭТА-ның корреспондентизи делгелгениң **оргкомитединиң даргазы, ССРЭ-ниң Куркомиздаттың даргазы Б. Н. ПАСТУХОВТАН** дилээн:

— Бистиң чуртувустуң тайбыңга ынак даштыкы политиказы делегейниң культура харылзааларынга, ооң иштинде ном солчурунуң талазы-биле харылзааларга таарымчалыг салдарны чедирип турар — деп, ол чугаалаан.— Москвага мооң мурнунда эрткилээн ярмаркалар янзы-бүрү социал системаларлыг күрүнелерниң кады ажылдажып, ниити сонуургалдарны тып, кайы-кайызынга-даа ажыктыг харылзааларны хөгжүдүп болур дээрзин бүзүрелдиг-биле көргүскен.

Делгелгениң павильоннары тайбыңга болгаш депшилгеге дузалаар номнарга, культураның база эртемниң ёзулуг үнелиг чүүлдерин солчурунга кезээде белен. Москва ярмарказынга улуг сонуургал чогумна харын ооң-биле тайылбырлаттынар.

Бо чылгы делгелгеге тозан ажыг чурттар киржир. Акы-дунма социалистиг чурттарның ном үндүрер база садыглаар организациялары, мурнуку чылдардаазы-биле бир дөмей, хөйнү делгээр. Барыын Европаның, Азияның, Африканың, Соңгу база Мурнуу Американың, Австралияның кол-кол фирмалары маңаа киржириниң дугайын медеглээннер.

Үстүү Вольтаның, Гренаданың, Индонезияның, Ирландияның, Камерунуң, Кыдаттың, Кувейттиң, Лесотонуң, Маврикийниң, Сан-Томе болгаш Принсипиниң, Сейшель ортулуктарының, Суданның, Уганданың төлээлекчилери Москва ярмарказынга бир дугаар кээрлер.

Делгелгениң киржикчилериниң аразында делегейниң 15 база национал ийи организациялар бар: КНО, ЮНЕСКО, Күш-ажылдың делегей организациязы, Бүгү-делегейниң тайбың чөвүлели, Бүгү-делегейниң почта эвилели, ЭДЧ, Атомнуг энергия талазы-биле делегей агентствозу, КНО-нуң уруглар фондузу, Эртем болгаш техника информациязының делегей төвү дээш өске-даа.

Москваның делгелге-ярмарказы болур санында-ла бир онзагай чүүлдүг. Бо удаада «Национал культураның болгаш өөредилгениң хөгжүлдезинге номнуң ролю» деп тускай интернационалдыг стенд ажыттынар, аңаа бежен ажыг чурттуң номнары кирер. Стендиниң совет кезээ «Иван Фёдоровтан бистиң хүнүеривиске чедир» деп темалыг болур, ону баштайгы орус ном парлакчызының мөчээнинден бээр 400 чылынга тураскаадыр. Ол хүннү ЮНЕСКО-нуң шиитпирин ёзугаар бо чылын чер бүгүдеге демдеглээр дээн.

«Ажыл-херекчи ужуражыышкыннар клуву» идепкейлиг ажылдаарынга идегеп турар бис, аңаа совет болгаш даштыкы көскү чогаалчылар, эртемденнер, ном үндүрүкчүлери чыглыр.

Чаңчыл апарганын ёзугаар, уругларның чураан чуруктарының делегей конкурузу эртер. Хөй чурттардан Москвага «Чер бөмбүрзээн уругларга берээл» деп девизтиг 13 муң чуруктар келген.

Совет делгиир дугайында каш сөс. Ол ярмаркада эң улугларның бирээзи болур: бистиң ном үндүрер черлериниң билиглерниң бүгү адырларының чээрби муң номнарын көргүзер. Ол дээрге чүгле делгелге ээзиниң эргези эвес, ол бистиң чуртувуста ном үндүрүлгезиниң деңнелин көргүзүп турар дүрүм ёзугаар чүүл-дүр. ССРЭ-ге чүгле эрткен чылын безин Совет Эвилелиниң база делегейниң улустарының 124 дылдарынга 81 муң хире аттыг 1,9 миллиард кезек номнар болгаш брошюралар үнген болгай.

Стендилерге кол черни марксизм-ленинизмниң класситериниң чаа үндүрүлгелери, СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, ТК-ның май болгаш ноябрь (1982 ч.), июнь (1983 ч.) Пленумнарының идеяларын болгаш түңнелдерин тайылбырлап турар ажылдар, Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң удуртукчуларының чогаалдары эгелээр. РСДРП-ниң Ийиги съездизиниң 80 чылынга база ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чылынга тураскааткан үндүрүлгелер-биле улус таныжар. Фашизмни тиилээнининң ам болур 40 чылынга холбаштыр Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң алдар-жаан маадырлыг чоруунуң дугайын төөгүп турар номнарны болгаш альбомнарны делгээр. Чурттуң улус ажыл-агыйының бүгү-ле адырларынга чедиишкиннер дугайын көргүзүп турар хөй номнар база кирер. Ылангыя эвилелдешкен республикаларның үндүрүлгелери хөй болур.

Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, ном садар даштыкы организацияларга болгаш фирмаларга сүмелээр чүүлдерививс бисте хөй. Ол ышкаш, мурнундаазы дег, өске чурттарда бар бүгү-ле эки номнары садып алыр аргавыс бар. А ол дээрге кайы-кайызынга-даа ажыктыг харылзааларның эки үндезини-дир.

Бистер даштыкы партнёрларывыс-биле ажыл-херекчи харылзааларны хөгжүдеринге кезээде белен бис деп, түңнелинде Б. Н. Пастухов чугаалаан. Ооң-биле кады бистиң амыдыралывыс дугайында даштыкы номчукчу улам-на хөйнү совет авторларның номнарындан билип алган турарын күзээр бис. Ынчангаш Москвага ам болур делгелге-ярмарка угаан-бодал байлактарын солчурунга дузалаар, улустарның бот-боттарын билчиринин база бот-боттарынга бүзүрежириниң оруунга база бир базым болур дээрзинге ынанып турар бис.

ФЕРМАДА ЧААРТЫЛГА

ВОЛКОВЫСК (Бродно область). ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг колхозка саар инек азырап, ажаарын үлетпүрге үндезилеп чорутканы фермаларны чаартыр арганы берген. Барык бир муң хире инектерниң турар кажаазында бүгү ажылдар механизастаттынган, мал чеми шыгжаар черлиг, сүт кудар саваларлыг улуг цехти дерип тургускан. Чооккта чаа сүт бүдүрериниң талазы-биле хожудаашкынныг турган ол ажыл-агый амгы үеде инек санындан-на сүт саарын 764 килограмм чедир көвүдеткен болгаш беш чылдың төнчүзүнде айыттынгаа түңнелди бо чылда-ла чедип алыр деп турар.

(СЭТА).

ИНДУСТРИЯ—КӨДЭЭГЕ

Ниитиниң малының кыштаглаашкыны Горький областының Борск районунга хүр эрткен. Чүгле сигенни безин планнаттынганындан бир бүдүн чартык катап ажыр 20 муң тонна кылдыр белеткээн.

Сиген кезилдезинге бергелер таваржып турган. Ол өйде үзүктел чокка чаггаш турупкан. Ынчалза-даа бо үеде кым-даа аңаа олурбаан. «Редькинский» совхозта шефчилерниң дузазы-биле эки шынарлыг сигенни белеткеп алган. Энир чылын Борскиниң шил заводунуң ажылчыннары агаар-бойдустуң кандыг-даа үезинде мал чеми белеткээр технологияны тургускан —чиик демир конструкциялардан олар 900 дөрбелчин метр шөлге сигенни кургадыр сериин кылган болгаш пресстээр машинаны, складты туткан. Көжүп чоруур кургадылга машиналарын өске-даа ажыл-агыйларда тургускан болгаш олар эки ажылдап турар.

Ынчалза-даа эң кол кургадыкчы хүн болуп артпышаан. Шефтеп турар организациялар көдээ ажыл-агыйның техниказын башкарып билир кижилерден звеноларны тургускан. «Останкинский» совхозта 20 тонна бөдүүн мал чемнерин белеткээн. Бүгү ажылды борта машина кылган.

— Хол-биле база кезип турар бис—деп, партия Борский хоорокомунуң бирги секретары Л. Кудряков чугаалады. — Техника четпес черлерден элээн сигенни кезип алган. Үлетпүр бүдүрүлгелериниң коллективтери улусту ажылындан чардыктырбазы-биле хол-биле сиген кезер звеноларже кезип өөренген ажылчыннарны мөөңнээн. Шил заводунуң коллективи «Редькинский» совхозка 300 тонна сигенни белеткеп берген. Ооң хөй кезиин слесарь В. Дорофеевке удурткан кезикчилер звенозу кылган. Кыйыг черлерден шефчилер ийи муң тонна кургаг сигенни белеткээн. Бо дузаның ачызында район тарааны мал чеминиң фондузундан хостааш, күрүнеге тараа садарын көвүдеткен.

В. ИОНОВ,
СЭТА-ның корр.

Көскү агитация

ШЫНАРЫ ДЭЭШ КАДАР ДЕМДЕК

Күш-ажылчы коллективтерде көскү агитацияның шынары кандыгыл? Стендиниң, плакаттың девизиниң бериммезин чүнүң-биле, канчаар хемчээп болурул?

Айтырыгларны төнчү чокка салып болур. Район дээрге улуг масштабтыг күш-ажылчы коллектив болур. Район төвү Эрзин суурда болгаш ында турар чамдык күш-ажылчы коллективтерде, хөгжүлдениң бүгү үе-чадаларында көскү черни ээлеп турар бо чугула участоктуң байдалы кандыгыл?

Партияның XXVI съездизиниң шиитпирлерин, он бирги беш чылдың онаалдаларын чедиишкиннинг боттандырарынга ажылчы чоннуң күш-ажылчы болгаш политиктиг идепкейин көдүреринге база оларны чогаадыкчы ажыл-ишче мобилизастаарынга көскү агитацияның делгеренгей хевирлерин мында ажыглап турар. Оларның сорулгазы — партияның иштики, даштыкы политиказын дээштиг тайылбырлаары, чоннуң чогаадыкчы эгелээшкиннерин улам калбартырынга бүгү талалыг деткимчени бээри, беш чылдың планнарының күүсеттинип турарын чырыдары, моон соңгааргы сорулгаларны долдур күүседиринче бүгү күштү мөөңнээри, четпестерни илередири. Бо сорулгаларны боттандырары-биле он бир кижи составтыг чөвүлелди партия райкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизиниң чанында тургускан. Чөвүлелди СЭКП райкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизиниң эргелекчизи М. М. Майдыр удуртуп турар. Ооң кежигүннеринде аңгы-аңгы организациялардан удуртукчу, харысалгалыг эштер томуйлаттынган болганда, олар көскү агитацияны районнуң амгы хөгжүлдезиниң байдалынга, ажылчы чоннуң эртем-билииниң, культуразының база эстетиктиг кижизидилгезиниң хүн бүрү өзүп турар негелделеринге дүүштүр тургузарынче кичээнгей салып, узун хуусаалыг план ёзугаар ажылдап турар. Ооң ажыглаттынып турар хевирлериниң идейлиг болгаш уран-чечен деңнелин, дээштиг, тода күүсеттингенин, доктаамал чаартынып турарын чедип алыр дээш чамдык ажылдарны кылып чорудуп турар. Амгы бо хүннерде эргижирээн, оңуп үрелген стендилерни, плакаттарны дүжүрүп, чамдыктарын чаартып турар. Чуруп кылыр чүүлдерниң төлевилелин (эскизин) көрүп чугаалажып, кылдынган ажылдарның шынарын, өртек-үнезин чөвүлел шиитпирлеп турар. Совет Тываның 40 чылынга тураскааткан плакаттарны, кыйгырыглыг-лозуңнарны, стендилерни белеткээн. «Кирип моорлаңар!», «Менди чаагай!» деп бижээн улуг хемчээлдиг панно-плакаттарны чаарткан, оларны быжыглап тургузар көскү черлерни шилип турар. Узуну 30 метр, бедии 4—5 метр хемчээлдиг стенд тайбың дугайын пропагандалап турар. Бо бүгү ажылдарга Культура бажыңының чурукчузу Б. С. Дупчур болгаш музыка школазының чурулга салбырының башкылары идепкейлиг киржип турар. «Факел» стадионнуң дерилгезин бүрүн чаарткан.

Район төвүнде амыдырал хандырылга комбинадының, райпо коллективиниң, № 5 КМК-ның көскү агитация-биле дерилде-шимелдези үлегерлиг. Ылангыя райпо коллективи (даргазы А. Д. Ширин, партия эге организациязының секретары А. О. Соян) Эрзин суурнуң барык чартыын көскү агитация-биле шимеп турар. Магазиннерниң, столоваяның чоок-кавызы, контора баарында херимнер лозуң, плакаттар-биле көрүштүг шиметтинген. Районнуң кызыл-булуңундан «Ленинниң хереэ мөңгеде дириг», «Партия бистиң үениң угааны, алдары болгаш арын-нүүрү», «Совет Тываның 40 чылынга» деп стендилерни, дагдыныкчының, херээженнер чөвүлелиниң, спортчунуң, экономиктиг өөредилгениң база агитаторнуң булуңнарын сагыңгыр, чараш, өңгүр кылдыр чогаадып кылганы эки. «Мээң чалыы назыным — комсомол» деп эгелиг стенд баарынга кижи үр-ле турар. Көскү агитацияның бо хевирлери коллективтиң ажыл-амыдыралы-биле кижини бүрүн таныштырар.

№ 5 КМК-да байдал база эки. Ында партия организациязының секретары, хоочун коммунист И. Д. Дадаа, профэвилел месткомунуң даргазы М. С. Монгуш чүгле көскү агитацияже эвес, коллективтиң девискээриниң чаагайжыдылгазынче база кичээнгейни кошкатпайн турар. Хүндүлел самбыразының болгаш көргүзүг самбыраларының баарында, контора баарында штакетниктер ишти долу чечек, тарымал ыяштар. Харындаа чамдык плакаттарны ыяш дуй үнүп эгелээн. Кызыл-булуң дерилгези база багай эвес.

Мурнуку чылдарда партия организациялары көскү агитацияның комплекстиг планын тургуспайн, олче дээштиг кичээнгей салбайн турган. Чөвүлел тургустунган соонда, байдал экижээн. Район төвүнде Күш-ажылчы алдарның тугун көрүштүг кылдыр дерээн, он хонуктап чаа аттар солуттунуп турар.

Чурулга мастерскаязын ажылдарын Культура министерствозу чөпшээрээн, Тес-Хем, Эрзин районнарга штадын төлевилээн. Чылда 50 муң рубльдиң орулгазын кылыры көрдүнген, мастерская турар бажың база бар. Ынчалза-даа аңаа ажылдаар кижилер, оларга ажыл төлевири шиитпирлеттинип чадап турар айтырыг бооп артып турар. Мастерская ажылдай берзе, ийи район көскү агитация-биле улам шиник дерилге-шимелдени алыр ийик.

Көскү агитация дээрге аңаа-ла бир өңгүр каасталга эвес-ле болгай. Ол дээрге ленинчи партияның, ооң Төп Комитединиң совет кижилер мурнунга салып турар экономиктиг болгаш социал сорулгаларын амыдыралга боттандырарынче ажылчы чонну мобилизастап турар күчүлүг кыйгырыг сөстүг, дайынчы, ажыл-херекчи, партийжи публицистика болур.

СЭКП Эрзин райкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизиниң чанында чөвүлелдиң көскү агитацияның шынары, ооң доктаамал чаартынган турарын чедип ап турары дээш кадар демдекти салып болур.

В. САТ,
«Шынның» корр.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

АВТОМАТТЫГ СИСТЕМА

СОФИЯ. Болгарияның Ловес округунуң бүгү девискээринде автомобиль-биле чүък сөөртүрүн башкарарынга ажыглаар автоматтыг системаны ажыглалда киирген. Чаңгыс районнуң девискээринге транспорт айтырыын эң-не таарымчалыг болгаш ажыктыг кылдыр электроннуг саналга техниказынга үндезилээш, шиитпирлээр талазы-биле баштайгы шенелде ол бооп турар.

Шенелдениң баштайгы үе-чадазында ажыглап турар башкарылганың автоматтыг системазы автомобильдерниң куруг чоруур рейстериниң санының 70 хуу кызырылганын көргүскен. Ол системаның ийиги үе-чадазының үезинде чүък дажыглаар бүгү автомобильдерни хайгааралга алыр болгаш 400 машина хосталыр, камнаттынган кывар чүүлден алдынар экономиктиг ажык чылда-ла 4 миллион ажыг леваакша чедер.

АЖЫЛ-ХЕРЕКЧИ ХАРЫЛЗААЛАР

БУДАПЕШТ. Венгр бүдүрүлгелерниң совет бүдүрүлгелер база эртем коллективтери-биле дорт харылзаалары ийи талалыг экономиктиг болгаш эртем-техниктиг кады ажылдажылганың норма-чижээ бооп кел чыдар.

Химия - фармацевтиканың ЕГИТ заводунуң директорунуң оралакчызы Д. Михай мынча деп чугаалаан: совет бүдүрүлгелер болгаш эртем-шинчилел институттары-биле ажыл-херекчи харылзаалар бедик шынарлыг, дээштиг эмтаннарны тургузарынга болгаш бүдүрүлгениң дең-дески ажылдаарынга дузалыг бооп турар. Завод янзы-бүрү 80 хире эмнерни кылып үндүрүп турар, ынчаарга ооң Карменде филиалы чемиштиг бүдүмелдерни, оларның-биле кады бичии уруглар чемнерин бүдүрүп турар.

Москвада химия-фармацевтика институду, Харьковтуң, Новокузнецкиниң, Львовтуң химия-фармацевтика эртем-шинчилел институттары-биле, Обниноода медицина радиологиязының институду болгаш өске-даа совет шинчилел организациялары-биле завод шаандан бээр-ле харылзажып келген.

ЧАА АППАРАТ

ВАРШАВА. «Геонур-2» дээр чаа польша батискаф далай суунуң дүвүнде ажылдап эгелээн. Суг адааның ол аппарады дыка терең суг дүвүнге геологтуг, инженерлиг, археологтуг ажылдарны, эртем хайгааралдарын кылырынга таарышкан. Ол ышкаш чер үттээр техника-биле чепсеглеттинген ол батискаф суг адаанга ажылдаар кижилерге бааза бооп база болур. Ооң мурнунда турган «Геонур-1»-ни Гданьскиде соңгу портту тударынга, Гданьскиде болгаш Гдыньда судно тудар бүдүрүлгелерин чаартырынга ажыглаан. «Геонур-1»-ни Балтий далайның мурнуу кезээнде суг дүвүнде чүүлдерни шинчилээринге ажыглаан.

ЗАВОДТУҢ ЮБИЛЕЙИ

БЕЛГРАД. Югославияның автомобиль үлетпүрүнүң баштайгызы — «Црвена застава» заводтуң коллективи баштайгы автомобильди кылып үндүргенинден бээр үжен чыл болганын демдеглээн. Ол бүдүрүлге черин тургускан хүнден бээр 2,3 миллион хире автомобильди кылып үндүрген. Оларның дыка хөйүн 60 ажыг чуртче үндүрген.

Югославияның автомобиль үлетпүрүнүң ажылдакчылары Волганың ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг автомобиль заводунуң коллективи-биле сырый харылзаалыг ажылдап, үлетпүр кооперациязының болгаш специализациязының талазы-биле ону чедиишкиннинг хөгжүдүп турар. Югославияга кылып үндүрген янзы-бүрү он-он хевирлиг кезектерни болгаш белдирлерни совет автомобильдерге эптеп турар. Ол ышкаш, үк чуртта «Жигулилер» дыка нептерээн болгаш оларның ЮСФР-де ниити саны барык 100 муң чедип турар.

СОЛУН ДЕЛГЕЛГЕ

ПРАГА. ЧССР-ниң 220 ажыг бүдүрүлгелери, көдээ ажыл-агый кооперативтери болгаш эртем-шинчилел институттары, ол ышкаш Болгарияның, Венгрияның, ГДР-ниң, Польшаның болгаш Совет Эвилелиниң янзы-бүрү организациялары Ческе-Будеевица хоорайда ажыттынган «Чер — чемгерикчи» деп көдээ ажыл-агый делгелгезинде боттарының чедиишкиннерин көргүзүп турар.

Ол чаңчыл апарган делгелгеге бо чылын көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң ажыктыын улгаттырарынче, ажылды организастаарынга болгаш черни болбаазырадырынга курлавырларны ажыглаарын экижидеринче угланган сөөлгү эртем-техниктиг ажылдарны көргүзер сорулганы салган.

ЧССР-ниң машина кылыр заводтары камналгалыг болгаш бедик бүдүрүкчүлүг техниканың элээн каш хевирлерин делгелгеде көргүзүп турар. Оларның аразында даг ийлеринге ажылдаарынга таарыштырган тракторга, кожар дериглелер, көдээ черлерге таарыштырган чүък автомобильдери, ногаа болгаш виноград ажыл-агыйларынга, кодан чоогунга ажылдаарынга ажыглаар бичии тракторлар-даа бар.

Ол көрүлдеде он хире чыл улаштыр киржип турар Совет Эвилелиниң делгээн чүүлдери улуг сонуургалды болдуруп турар. ССРЭ-ниң делгиирлери совет эртемниң Аъш-чем программазын күүседиринге салышкынын көргүзүп, аңаа барган кижилерниң кичээнгейиниң төвүнде туруп турар. Биотехнологияның ачызы-биле алган мал чемнеринге немелделер, садтарга ажылдарны механизастаарының янзы-бүрү машиналары, тараа болгаш ногаа культураларының чаа сорттары, ветеринария техниказы болгаш эмнери оларның сонуургалын болдуруп турар.

(СЭТА).

ЧАЗАКТЫ ШҮГҮМЧҮЛЭЭН

БОНН. (СЭТА). ГФР-ниң чазааның социал-экономиктиг политиказын Германияның Социал-демократтыг партиязының бундестагда бөлүүнүң социал айтырыглар талазы-биле эксперти Эгон Луц шүгүмчүлээн. Чазак черни «Р. Рейганның администрациязының үлегерин барымдаалап», кризистиң бүгү-ле аар уржуктарын ядыы-түреңги кижилерниң эктинче чууй каап турар.

«Ядыыларның улам-на ядараарын болгаш байларның улам-на байыырының байдалын тургузуп турарын АКШ-тың социал политиказының эң-не багай дуржулгазын» ГФР-ниң чазаа өттүнерин оралдажып турарын ол парламентарий айыткан.

ПАТРИОТТАРНЫҢ ЧЕДИИШКИНИ

САН-ХОСЕ. (СЭТА). Патриоттарның август айда чедиишкинниг хөделиишкиннериниң түңнелинде сальвадор армия 440 ажыг солдаттарын болгаш офицерлерин чидирген. Езу-чурумнуң шериглериниң июнь айда эгелээн партизаннарже шаап халдаашкыны буурап дүшкен. Национал хосталганың Фарабундо Марти аттыг Фронтузунуң (НХФ) отрядтары шаажылакчыларны аткарлааш, найысылалдан чүгле үжен километр черде «Роблар» дээр шериг баазазынга барып быжыглаттынарынче албадаан.

НЕМЕЛДЕ ШЕРИГ КЕЗЕКТЕРИ

ПАРИЖ. (СЭТА). Француз далай чадаг шериглериниң сески полугундан бир чүс кижиден тургустунган немелде күштү Нджаменаже октаан. Чадта турар француз шериг күштеринге немелде кылдыр оларны чоруткан. Ол ышкаш Чадче авиадесант шериглериниң составындан үгер-боо кезектерин чорударын француз шериглерниң командылалы шиитпирлээн.

Вашингтон база-ла Чадтың херектеринге холгаарлаашкынын күштелдирип турар. Национал чаңгыс эптиң шилчилге чазаанга удур хоралакчы үүлгедиишкиннер кылырынга ТРЭ 10 млн. долларны тускайлаан.

ЁЗУЛУГ ДАЙЫН

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Ливанда турар америк далай чадаг шериглери херек кырында долу хемчээлдиг дайынны кылып турарын информация агентилелдери дыңнаткан. Америк шериглер ол хоорайны болгаш ооң чоокавыларын үгер-боолар-биле адып турар. Августуң сөөлгү хүннеринде Барыын Бейруттуң чурттаалга кварталдарын болгаш ооң мурнуу талазында черлерни олар дыка күштүг боолаан. Хоорайда хөй санныг өрт үнген болгаш улуг үрегдээшкиннер болган. Сөөлгү үш хүннүң иштинде 80 ажыг кижи өлген болгаш чүс-чүс кижи балыгланган.

Ливанның эриктеринче америк 6-гы флотту чоокшуладып келген. АКШ-тың атомнуг «Эйзенхауер» авианосецке баштаткан далай шериниң кол күжү Бейруттуң чоогунда ливан эрикче 3—5 миль чедир чоокшулап келген.

ФРАНЦИЯ. «Пюк» деп химиктиг концерн бүдүрүлгезиниң ажылчыннары норманд Див хоорайга удурланыышкын чыскаалын эрттиргеннер. Заводту хаар дээн дирекцияның шиитпиринге олар удурланганнар. Тус черниң профэвилел удуртукчулары болгаш активчилери ажылчыннарның чөптүг негелдезин деткээн. «Юманите» солундан чурук.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ДЕЛЕГЕЙНИҢ ТАЙБЫҢ ХҮНҮН ДЕМДЕГЛЭЭНИ

УЛАН-БАТОР

Ында моол профэвилелдериниң ордузунга тайбыңның Бүгү-делегей хүнүнге холбаштыр хөй-ниитиниң төлээлекчилериниң массалыг митингизи болган.

Ол митингиге тайбың камгалалының моол комитединиң даргазының оралакчызы Ч. Долгор чүве чугаалаан. Совет Эвилелинге баштаткан социалистиг дем каттыштырылгазының чурттарының чаа дайынның кыптыгып үнүп кээп болур кыжанышкынынга удур чайгылыш чок, күштүг демиселиниң ачызында кижи төрелгетен бистиң бөмбүрзектиң кырынга барык 40 чыл иштинде тайбың туруп келгенинге өөрүп четтирер ужурлуг деп, ол чугаалаан. Делегейниң дүшкүүрлүг байдалын чавырылдырарының, боо-чепсекти эндере бүдүрерин соксадырының болгаш күрүнелер база улустар аразынга бүзүрежириниң харылзааларын калбартырының херээнге СЭКП-ниң XXVI съездизиниң хүлээп алганы тайбың программазынга төөгүлүг улуг роль онаажып турар.

Митингиниң киржикчилери моол улус моон-даа соңгаар бурунгаар депшилгелиг бүгү кижи төрелгетен-биле кады боо-чепсекти дүжүрери дээш, бөмбүрзек кырынга быжыг тайбың дээш могаг чокка демисежирин бүзүреткеннер.

БУДАПЕШТ

Ядролуг кыжаңышкынны болдурбас, Европага болгаш бүгү делегейге тайбыңны камгалаар дээш бүгү чурттарның тайбың күзээр күштери-биле кады болдунар-ла чүүлдерни шуптузун кылырынга белен бис деп, тайбыңның Бүгү-венгр чөвүлелиниң чиңгине секретары Б. Шаркади-Надь СЭТА-ның корреспондентизи-биле беседазынга чугаалаан. Тайбыңның венгр талалакчыларының демиселиниң амгы үеде эң чугула сорулгазы — Барыын Европага ортумак ыраакшылдың америк ядролуг чепсектерин тургузар талазы-биле айыылдыг планнарның боттанырын болдурбазы бооп турар.

Венгрияның хөй-ниитизи боттарының идегелин Совет Эвилелиниң чаа тайбың эгелээшкиннери-биле холбаштыр көрүп турар деп, ол онзалап айыткан. Ол саналдар совет даштыкы политиканың боттуг чоруунуң, таарымчалыг байдалының дугайын херечилеп турар.

КАИР

Бистиң бөмбүрзектиң кырынга тайбыңны камгалаары, кижи төрелгетенни ядролуг айыыл-халаптан чайладыры — миллион-миллион чаагай сагыш-сеткилдиг кижилерниң, чер бөмбүрзээниң бүгү улустарының салым-хуузун болгаш келир үезин үнелеп турар бүгү-ле кижилерниң оон артык чугула болгаш кол сорулгазы чок бооп турарын Азияның болгаш Африканың улустарының эп-сеткил каттыштырарының организациязының (ААУЭКО) чиңгине секретары Нури Абдель Раззак медеглээн. ААУЭКО болза, тайбың дээш демиселдиң бүгү-делегей хүнүнде африка-азия эп-сеткил каттыштырылгазының миллион-миллион киржикчилериниң өмүнээзинден ядролуг кыжаңышкынга удур, боо-чепсекти дүжүрери дээш, чавырлыышкын болгаш тайбың дээш шимчээшкинни улам-на калбартып, идепкейжидеринче бүгү диптерниң тайбың дээш демиселчилерин база катап кыйгырып турар.

Дайын айыылының кол-ла үндезини Каттышкан Штаттарның империалистиг агрессчи политиказы бооп турарын Нури Абдель Раззак айыткан.

ЛИМА

Рейганның администрациязының делегейни өлүмнүг айыылче идип киирер дээш боо-чепсекти соксаал чокка эндере бүдүрүп турар байдалда ядролуг айыыл-халапты болдурбас болгаш чер кырынга тайбыңны камгалаары дээш демисел онза улуг ужур-дузалыг бооп турарын тайбың дээш демиселдиң бүгү-делегей хүнүнге холбаштыр ПКП ТК-ның ында нептереткен медеглелинде демдеглээн. Перунуң политиктиг партияларын, профэвилелдерин болгаш хөй-нийти организацияларын перу коммунистер боо-чепсекти эндере бүдүрерин соксадыр дээш, империализмниң эжелекчи чүткүлдеринге ойтур шавыышкынны кылыр, бүгү делегейге тайбың дээш демиселин улам күштелдиреринче кыйгырган.

Аяк шайны аартап ора...

ХООЧУННУҢ САЛЫМ-ЧОЛУ

«Англи карабинден боолаан үш ок» деп уран-чечен чаа фильмниң үзүндүлери Харьковтуң В. А. Малышев аттыг транспорт машина тудуушкунунуң хоочуну Тихон Федорович Гресске алдан чылда болган болуушкунну сагындырып келген. Аныяк чекист Тихон Глобту, кол маадырны, аныяк шаанда боду кылдыр ол дөмейлеп танып каан.

Т. Гресстиң салым-хуузун фильмниң кол сюжеди кылдыр алган, ук фильмни Киевтиң Довженко аттыг киностудиязынга тургускан. 20 чылда он сес харлыг аныяк оол комсомолдуң кыйгырыы-биле Бүгү-эвилелдиң Онза Комиссиязының ажылдакчызы болу берген. Совет эрге-чагырганың дайзыннары-биле демиселге амыдыралын бараалгадыр деп шиитпирлеп алган Харьковтуң комсомолчу эки турачыларының мурнунга ынчан Ф. Э. Дзержинский чүве чугаалап турган. Чекист кижиниң коргуш чогунуң, шынчызының болгаш быжыг туруштуг чоруунуң дугайында чалбыыштыг сөстер аныяк ажылчын оолдуң сагыжынга кажан-кезээде уттундурбазы-биле артып калган.

Тихон Гресс берге болгаш айыылдыг ажылды бодунга шилип алган. Губерниянын чүк-чүгүнден Харьковче дүвүреңниг медээлер кээп тургулаан: көдээ башкы херээжен кижи өлүртүп каан, активчилерниң бажыңнарын өрттеткилээн, тараачыннарның тараазын хунаап алганнар...

Дээрбечилерни тывар болгаш кезедир — аныяк чекистер ындыг даалгалыг турган. Көвүрүглер болгаш оруктар хынаар талазы-биле губерниясының коммунал ажыл-агыйының техниги кижи болуп алгаш, дайзыннарның ижээнинче чоруптар. Атаман Кореньни тудуп алыры амыр эвес болган, ынчалзажок Тихон ону кажар аргазы-биле тудуп ап шыдаан. Дээрбечилерниң ол хоругдаттырган баштыңы карабажындан дезип үне бергеш, ханныг үүлгедиишкиннерни кылып туруп берген. Демирден кылган эт-сеп аймаа-биле аът-чем орнап ап чоруур ажылчын кижи болуп алгаш, Тихон эрги «таныжын» дилеп база катап чоруптар. Корень-биле ооң ийиги ужуражыышкыны баштайгызындан-даа айыылдыг болган. Ынчалзажок чекист тиилеп үнген.

Берге үеде оларга дузалап келген ол кижини хоочун хөй-хөй чурттакчылар эки билирлер. Бир-ле катап байырлыг хурал чоруп турда, хөрээнде хөй-ле орден-хавыяалыг, бажының дүгү агара берген херээжен кижи залдан сценаже үнүп келген. «Мени—Анна Сердюк дээр—дээш, ол улуг хөлзээшкин-биле чугаалап эгелээн. — Бөгүн, кажан оон бээр элээн каш он-он чылдар эрткен соонда, амы-тынымны алган кижи-биле маңаа ужуражы бердим. Президиумда олурар Тихон Гресс бо-дур». 1927 чылда кулак-байлар чалчалары ону, Генеевск көдээ Совединиң бирги даргазын, күчүлеп түрүүр дээш канчаар чедип келгенин ол чугаалаан. Ол үеде милицияның Змиев райкилдизин удуртуп турган Гресс чогуур үезинде чедип келбээн болза, уруглары-биле ол дириг артпас турган ийик.

Ол хоочун кижи ындыг ужуражыышкыннарны хөй-биле көрген. Ооң шаңналдары болгаш амыдыралының дугайында документилер музейлерниң дыка солун экспонаттары болу бергилээн. Милицияга албан хаап, ажылдааның соонда, В. А. Малышев аттыг транспорт машина тудуушкун заводунга дыка үр ажылдаан. Ол ам 80 харлыг, хүндүлүг дыштанылгада. Ынчалзажок заводта коммунист Т. Гресске ажылдың харысалгалыг бир участогун онааган: партияга кирерде херектер сайгарып көөр талазы-биле парткомнуң комиссиязын удуртуп турар. Тихон Федорович-биле беседалар, ооң эргим чагыг-сүмези аныяк кижилерниң сагыш-сеткилинге ханы исти арттырып каар.

— Чүгле бодумнуң заводумнуң аныяктары-биле эвес, а өске-даа аныяк-өскен-биле ужуражып турар мен — деп, Т. Гресс чугаалады.

— Милицияга ажылдаары-биле келген аныяк кижилерниң дангыраан чылдың-на ап турар мен. Оларның-биле чугаалажыксаар чүве-ле менде хөй болдур ийин. «Хоочуннар — чаа амыдырал тургузуушкунунуң ховар дуржулгазының эдилекчилери-дир!»... Юрий Владимирович Андроповтуң СЭКП ТК-га ужуражыышкынга бо сөстери биске хөйнү хүлээндирип турар. Амыдыралын чаа-ла эгелеп чоруур аныяк кижи-биле кожа чүгле байлак билиглери-биле эвес, а чүрээниң оду-биле хей-аът кииириптер аргалыг шак ындыг мергежээн дуржулгалыг кижи кезээде чоруур болза эки деп бодаар мен.

Л. МОРОЗОВА.
СЭТА-ның корр.

Харьков.

СЕНТЯБРЬДА АГААР

Чөөн Сибирь девискээриниң улуг кезиинге бо чылдың сентябрьда агаар чылыг болур— хүндүс 3-теп 10 градус чедир чылыыр. Чөөн Сибирьниң мурнуу кезээнге чаашкын эвээш, а соңгу кезээнге — чаашкынныг болур.

(СЭТА).

Чодур пөштү сиигиптерге,
Соцнай-мурнай тоорук дужер.

Ооң будуун сыкпас дээштиң
Оолчук олче топтуг үнген.

Төрээн черниң байлак, казы
Төлү аңаа чүден эргим...

Совет Тываның 40 чылынга

«АХ, ЧАРАЖЫН, ДИДИМИН...»

«Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи Клара Дончи-оол!» деп, концерт башкарыкчызы чарлаптарга, аренага тыва аялгалар кутула бээр. Мөчек-мөчек шынганнарлыг херээжен артист төгерикке эрези аажок чиик үне халып келгеш, ол-бо талада көрүкчүлерже мөгейип, хүлүмзүрүп байыр чедиргеш, хартыганың капшагайы-биле сывырындактың ужунда биче турушче үне халыыр. Ында ылдыртып каан бичии челбиишти алгаш, чиңге сывырындакка танцылап кириптер.

Залда көрүкчүлер шимээнне чок баар. Аялга улам куттулар. Челбиижи-биле деңнелин тутпушаан, Клара бирде оожумнап, бирде аажок дүргедей-даа бээр. Артистиң танцылап, самнап турарын көөрге, ооң идии сывырындакта чыпшына берген сорунзалыг-даа ышкаш. Шаладан ийи метр ажыг бедикте чиңге сывырындакка Клара Оюновна аажок чиик танцылаар. Ооң бичежек демир чада алгаш, сывырындактың ортузунга келгеш, ону эптей тургускаш, бир ужун чаңгыс холдап туткаш, ооң тепкииштери-биле үнүптер. Көрүкчүнүң куйгазы чыырлыр, сактырга-ла, хензиг сывырындактан чада тая бергеш, артист-биле кады шала кырынче сиг-ле диги дег. Бир тепкииш, ийи... үш. Чадажыгаштың эң сөөлгү тепкиижинге ол туруптарга, цирктиң делгем залынга адыш часкаашкыннары чаңгыланып-ла үнер...

...Сибирь, Ыраккы Чөөн чүк, Ортаакы Азия, Кавказ, Украина, Прибалтика. Совет Эвилелиниң улуг-улуг хоорайларын тыва кызы Клара Дончи-оол чээрби чылдың дургузунда эргип кезип, талантызын бараалгадып келген. Херээжен кижи эквилибристика болуп, ынча үениң дургузунда сывырындак демир кырынга ойнап деп чүве анаа эвес херек. Ол дээрге талант болгаш мергежилинге хандыкшылдың ачызы-дыр. Эквилибрист кижи бичии-даа артык базым, шимчээшкин кылбас, кезээде-ле чиик, капшагай чоруур. Хөй катап күженишкинниг белеткенир, ажылдаар апаар. Ол ышкаш деңзи база кезээде чаңгыс аай болур ужурлуг. Чаңгыс-ла базымны, хензиг-ле шимчээшкинни белеткел үезинде чеже-даа катаптаар апаар. Акробатика, гимнастика, танцы — Клара Дончи-оолдуң белеткели дааны-ла күш үндүрер шак ындыг чүүлдер. Кижи бодунуң мергежилинге ынак болганда, ол дээш чеже-даа үе-шакты, күштү үндүрерге харааданчыг эвес-ле болгай.

Москваның цирк училищезинге К. О. Дончи-оол 1959 чылда киргеш, ону эквилибрист болуп доозкаш, амдыгаа чедир ажылдап турары бо. Ооң чогаадыкчы амыдыралында бир чүгула болуушкун—ГДР ге гастрольдап чорааны.

— Ажылдап келген үелерде оон ынай кандыг-кандыг уттундурбас болуушкуннар болгулааныл, Клара Оюновна? — деп сонуургап айтырган мен.

— Мынча ажылдап келген үемниң дургузунда СЭКП кежигүнүнге кирген чылым черле уттундурбас. Партияга кирериңге мээң рекомендацияны ССРЭ-ниң улустуң артистери В. Оскал-оол, В. Филатов, Е. Минаев база РСФСР-ниң алдарлыг артизи В. Сурикова бергеннер. Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи деп хүндүлүг атты чогаадыкчы ажылым дээш 1973 чылда мээң тывыскан чүве — деп, ол чугаалады.

Алдарлыг артистиң хууда амыдырал-чуртталгазы база аас-кежиктиг. Ооң уругларының адазы Валентин Анатольевич циркте ассистент. Кларанын номери солун, көрүштүг болзун дээш аажок кызып, дузалажып чоруур. Оглу Слава ада-иезиниң салгакчызы болурунга белеткенип, Москваның цирк училищезиниң ам үшкү курузунда өөренип турар. А уруу Ноэлла бо өөредилге чылы-биле школаның эжиин чаа-ла ажыдып кирген. Өг-бүлениң сагыш дег аайлашкан амыдыралы Клара Оюновнаның ажылдап чоруурунга ёзулуг-ла чалгын. Чалгыннар ужугуушкун үезинде быжыгар. Ооң 20 чыл дургузунда сывырындак демир кырлап, танцылап келгени шынап-ла кайгамчык. Тываның улустуң чогаалчызы С. А. Сарыг-оол аңаа тураскаадып, шүлүк бижээни таварылга эвес.

Чечектелип олурар Тываның уруу мен дээрзин Клара Дончи-оол каяа-даа чорааш, бодаар, аңаа чоргаарланырдаа. — Совет эрге-чагырганың ачызында мындыг аас-кежиктиг болдум — деп хүлүмзүрүү чайнай берген чугаалаар.

Ооң чедиишкиннериниң үндезини кезээде чарылбазы акробатиканы, гимнастиканы, эквилибрни, танцыны эки билиринде.

Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи, коммунист К. О. Дончи-оолдуң шаңнал, мактады хөй. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң база ВЛКСМ ТК-ның Хүндүлел бижиктери-биле шаңнаткылаан. А оон аңгыда барып ойнап чорааны областарның, крайларның, республикаларның хүндүлел бижиктери база хөй. Оларның эң сөөлгүзү бо удаада Оренбург облкүүскомнуң культура эргелелиниң начальнигиниң ат салганы бижик болур.

РСФСР-ниң уран чүүлүнүң алдарлыг ажылдакчызы, цирк училищезиниң улуг башкызы Н. Э. Бауман, совет цирктиң кайгамчык төлээлекчилери херээжен үш артист угбашкыларының бирээзи, цирк училищезиниң башкызы М. К. Жирнова Кларанын цирк артизи болуп хевирлеттинеринге улуг салыышкынны киргеннер. Тывадан барган кыстың эрес-дидимин, чүткүлдүүн олар баштай-ла эскергеш, аңаа бүгү талалыг дузаны чедирип, цирктиң делгем оруунга ону кииргеннер. Ооң амгы номериниң сценарийин Николай Эрнестович Бауман тургузуп дузалашкан.

Шаг шаа-биле турар эвес, ооң номеринге чаа элементилерниң кирери албан, ол дугайын Клара Оюновна кезээде тып, бодап чоруур. Кызылга уругларының спорт школазынга гимнастика салбырынга өөренип турганы ооң бөгүнгү артист болурунга улуг салдарны чедирген.

Москваның цирк училищезин доозкаш, ССРЭ-ниң улустуң артизи В. Оскал-оолдуң цирк бөлүүнге Клара 8 чыл ажылдаан. Аңаа ооң мергежили, талантызы улам илерэп, бөлүктүң эң талантылыгларының бирээзи апарган. Ол-ла үеде бөлүкке чаа келген аныяктарга арга-дуржулгазын дамчыдып, өөреткен.

Коммунист К. Дончи-оол хөй-ниити ажылынга идепкейлиг. Ол партия эге организациязының секретары, партия бөлүүнүң удуртукчузу болуп, каш чыл улаштыр ажылдап келген. Коммунист кижи болгаш, өөрүнге бүгү-ле талазы-биле үлегерлиг. Клара Оюновна тыва херээженнерден баштайгы цирк артизи, артист болурда артында-ла эквилибрист. 1930 чылдарның эгезинге чедир-ле үжүк, бижик безин чок чораан тыва улустуң талантылыг уруу талантызын, эрес-капшагайын янзы-бүрү нацияның улустарынга бараалгадып чоруур.

Сураглыг артизивис ам Красноярск хоорайның цирк аренazында ажылдап чоруп турар. Сывырындак демир кырынче Клара Дончи-оол чиңги аажок үне халыыр, ээриниң эрези-биле ол самнап ойнай бээр.

— Ах, чаражын, дидимин!— дээн үннер улус долган залдан дыңналыр. Адыш-часкаашкыннары диңмиттелир, Тыва чериниң талантылыг уруун көрүкчүлер шак ынчалдыр уткуур.

С. ХЕРТЕК.

«ШҮЛҮК БИЖИИРИҢНИ ЧЕРЛЕ КАГБА!»

Езулуг чылгычы чаш кулунну көргеш, кандыг аът болуруң эндевес дижир. Бурунгу өгбелерниң бо чечен чугаазын сактып келгеш, Виктор Сагаан-оолдуң шүлүкчү апарганын магадап олурдум. Бир катап Чыргаланды школазынга тыва дыл башкылап турган Соян Тамбаның бажыңынга Эми алдын уургайының аныяк ажылчыны, 17 харлыг Салчак Сагаан-оол бир кыдырааш долу шүлүктүг чедип келген.

— Шүлүктериң бижип чор сен бе? — деп, Тамба башкы айтырган.

— Ийе,—дигеш, Салчак Сагаан-оол (ам болза Виктор Сагаан-оол) хоюндан кыдырааш уштуп эккелгеш, аар даш көдүрүп тургаш, кемдеп мөчээн Караулчук деп ажылчын эжинге тураскаадкан шүлүүн номчуп берген. Ол шүлүктү барымдаа кылдыр маңаа көрзээли:

Караулчук, кандыг аймак кижизи сен?
Кара баштыг, каткы-хөглүг, омак чордуң.
Ханы чериниң иштин орта аар дашты
Караан оду кызаннааже көдүрген сен.
Өзүң, баарың шыдашпааже күженипкеш,
Өлүп калдың эргим өңнүк, каража-дыр.
Чогум ону чүү деп сөглээр? Шыны мындыг:
Сорук, күжүң өлүм-биле адааннашкан.

Соян Тамба ол шүлүктү ажылчын оолдуң номчааның дыңнааш:

— Ужур бар-дыр. Шүлүк бижиириң черле кагба! — деп чагаан. Дыл башкызы ол шүлүктүң сөзүнден ону шорбарлап чогааткан аныяк оолдуң келир үеде шүлүкчү апаарын өттүр көрүп чугаалааны магалыг. Чечен чогаал төөгүзүн өөренип көөрге, чап чаа-ла чогаал шокарлап чораан чалыыларның сөзүнүң аянын көргеш, ооң чогаалчы болуруң, ооң чогаалчы болбазын өттүр чугаалаан мерген башкылар болгаш чечен шүлүкчүлер кайы-даа чуртка тургулаан болур. Дыл башкызы Соян Тамба алдын уургайындан шүлүкчү салым-чаяаны кестүп келген оолду ол өйүнде деткип, хей-аът кииргенинден ол шүлүктерни чогаадып кирипкен. Ам Виктор Биче-оолович Сагаан-оол бистиң ынак шүлүкчүвүс апарган.

Таныжылганың эгези мындыг чүве-дир. Эми алдын уургайынга В. Сагаан-оол ажылдап турда, тываның латин үжүүн орус үжүкче шилчидип кирипкен турган. Соян Тамба аът мунуп алгаш, Чыргаландыдан Эми алдын уургайынга чеде бергеш, ажылчыннар клувунга он ажыг хонук чурттап, хамык тыва ажылчыннарны чаа үжүк-биле бижиир болгаш номчуур кылдыр өөредип каан. Ынчан ол башкы ыраккы Кара-Хөлден чедип келген аныяк оол Салчак Сагаан-оолдуң чүвеге сонуургаан эскерип каан.

Бот дугайты Виктор Сагаан-оол-биле таныжканывыс мындыг. Дайын үезинде үнүп турган «Революстуң херели» деп чечен чогаал сеткүүлүнге Салчак Сагаан-оолдуң бижээни «Окпан-чипкен адыгжы бис» деп шүлүүн чаңгыс кежээ номчааш-ла, дораан шээжилей шаап алган мен. Оон ынай Соян Тамба-биле таныжканым база солун. 1944 чылдың чазынында Тыва чогаалчыларның баштаар чериниң даргазы Сергей Пюрбюнуң адын салган чалалга бижик Чөөн-Хемчиктиң Хөндергейге чурттап турган ачам сугнуң өөнге чеде берген. Хөндергейден Моңгуш Дугаржап-биле кады үнгеш, Кызылга үш хонуп келген бис.

Тываның аныяк чогаалчыларының баштайгы семинары совет хамаатыларының клувунга болган, ол бажыңда ам Тыва АССР-ниң Күрүне филармониязы бар. Тываның ырак-узак кожууннарындан келгилээн аныяк чогаалчыларның аразында Соян Тамба база бар болган. Бистер ынчан бижигилеп алгылаан шүлүктеривисти болгаш чечен чугааларывысты боттарывыс номчужар, семинар кичээлинге сайгаржыр турган бис.

Аныяк чогаалчыларның түр сургуулунуң кичээли тыва болгаш орус дылдарга боол турган. Шүлүк сөзүн Сергей Пюрбю, делегей политиказын Олег Сагаан-оол тывалап башкылап турган. Чечен чогаал теориязын Александра Бобкова башкылап турган, а бистиң эживис Леонид Чадамба хелемечилеп турган. Совет чечен чогаал төөгүзүн Александр Пальмбах тывалап башкылап турган. Тыва дылдың шын бижиирин Леонид Чадамба башкылап турган.

Бистер ынчан кежээлерде кинолаар чайывыс чок, онаалгалар күүседир болгаш чогаалдар бижиир турган бис. Тыва чечен чогаалдың төөгүзүнге дайын үезинде чогаал бижий берген эштерниң эки дээн чогаалдарын шилип чыгкаш, тускай ном кылдыр үндүрериниң үези келген деп саналдыг мен.

Эргим номчукчулар! Виктор Сагаан-оол силерге база бир чаа белек сунуп келди. Ол болза хоочун шүлүкчүнүң «Авыралдыг Алдын-Кушкаш» деп тоолдарының болгаш шүлүктериниң чыынды ному-дур. Ооң чогаалдарын номчуурга, утказы ханы, сөзү чечен болганындан кижиниң сагыш-сеткили ала-чайгаар серген келир. «Ужуңар-ла, аныяктар» деп шүлүүнде келир өйже кезе көрген одуруглар бар:

Кылыр, чаяар буянныңар
Кызыгаары хемчээттинмес.
Кыптып, дендээн күзелиңер
Кызыткан каң чалыны-ла.
Маадыр ишке каңнаттынып,
Мандыңар-ла, аныяктар!

М. КЕНИН-ЛОПСАҢ.
ССРЭ-ниң Чогаалчылар эвилелиниң кежигүнү.

Чазаглыг орукка болуушкун

Леонид НАУМОВ

МАРГЫЖЫЫШКЫН

Сержант—КАИ ажылдакчызы.

Фыркалов—автомобиль чолаачызы, хорадаачал, узун кижи.

Зотов—Фыркаловтуң өңнүү, мешпек, чолдаксымаар кижи. Олар шупту 30-ден 35 хар кижилер.

Сцена кыры куруг. Солагай талазындан Сержант үнүп келир. Сцена ортузунга келгеш, дедир ээп чоруй, ынаар бир черден эртип чыдар машинаның шимээнин дыңнап каар. Хенертен даш-шимээн дыңналыр. Сержант медээзин этсиптер. Тормозу сыылай аарак, автомобильдиң турупканы дыңналыр. Көжегениң он талазындан Фыркалов үнүп келир, ооң соондан Зотов дидим эвес байдалдыг, элээн ырады аарак оожум кел чыдар.

Сержант (хаваанче бөргүн доңгайты итпишаан), экии, эш чолаачы! Документилериңерни көргүзүңерем?

Фыркалов карманындан документизин уштуп берип, Сержантыже (бүзүренчиг эвес үн-биле) чүү болган?

Сержант (саазыннарны көрбүшаан) херек бар болгандыр, Фыркалов.

Фыркалов (хорадаксап) Фыркалов эвес, а Фыркалов. Удареииези 1-ги слогта чүве. Үргүлчү-ле шын эвес адаардыр силер.

Сержант (тоомча чок) че, харын Фыркалов болзун. Чурум үреп турар-дыр силер, эш чолаачы.

Фыркалов (хорадаксап). Чүге мен чурум үреп турар кижи мен. Шупту чүве анаадыр!

Сержант. Кашка халдып олурдуңар?

Фыркалов (боданмышаан), дөртен километрге.

Сержант. Чок, тозанга эвес бе?

Фыркалов. Мен кажан-даа тозанга дээр халытпас кижи мен. Кажан-даа ынчаар халдыр чаңчыл менде чок ийин.

Зотов. (Чымчак хевирлиг). Ында ындыг чаңчыл черле чок ийин.

Сержант. Силерден айтырбайн тур мен, эш. Силер руль долгавайн турар болгай силер.

Фыркалов. Чүге? Ол мени билир болгаш чөвүн чугаалап тур.

Сержант. (Фыркаловче). Силер ээр орук чурумунуң демдээн эскердиңер бе? Кайы хире дүрген чоруп болур-дур силер?

Фыркалов. Ында кандыг-даа орук демдээ чок чорду.

Сержант. (Каттырымзап). Ам чаа-ла турду ийин. Азы ону чипкениңер ол бе?

Зотов (хөглүг). Чиптивис!

Сержант (Зотовче). Силер эш ыттавайн көрүңер! Үттээр үе келген-дир.

Фыркалов (коргунчуг үн-биле). Ынчап черле шыдавас силер!

Сержант. Солун-дур (Карманындан талон үттээр херекселин уштуп турар).

Фыркалов. Чок, чурум үревээн мен!

Сержант. Болган-дыр, эш чолаачы! Берге байдалды кылган-дыр силер.

Фыркалов. Чок чүнү-даа кылбаан мен.

Зотов (бажын чайбышаан, шириин чугаалаар). Экинни күзеп тур мен. Бистер моон-биле школадан тура чаңгыс классчылар, өңнүктер бис. (Тьфу, дүкпүрүптер Фыркаловче) Хей-ле моон-биле маргыжып турар-дыр силер, ол дөмей-ле ээрик кижи ышкажыл.

Сонуургактарга

ЮБИЛЕЙЛИГ АЛЬБОМ

Москвада «Планета» деп ном үндүрер чер «Совет Тыва» деп фотоальбомну үндүрерин белеткеп эгелей берген.

Альбом Совет Социалистиг Республикалар Эвилелинге Тываның эки тура-биле киргенинден бээр 40 чыл болурунга тураскааттынган. Ооң кол темазы—Тыва АССР-ниң ажылчы ишчилериниң бөгүнгү ажыл-амыдыралын, тыва улустуң 1944 чылдан эгелеп экономика, эртем болгаш культура адырларынга чедип алган чедиишкиннерин көргүзери.

Аңаа киирер үш чүс ажыг фоточуруктар республиканың бөгүнгү күш-ажылы-биле, ол черни чаартырынга идепкейлиг киржип турар маадырлыг мурнакчылары-биле, Совет эрге-чагырганың чылдарында кылып чоруттунган социал чаартылгалар-биле номчукчуларны таныштырар.

20 муң экземпляр кылдыр парлаттынып үнер ол альбом Совет Тываның ажыл-амыдыралын сонуургап турар хөй-хөй кижилерге таарымчалыг белек болур. Альбом чурттуң ном магазиннериниң делгиирлеринге юбилейлиг байырлалдың бүдүүзүнде кестүп келир.

Н. КОСЕНКОВА.
Москва хоорай.

ПАТ-ЛА КАЙГААН

Эрткен чылдың күзүнүнде Якут АССР-ниң Иннях суурнуң чоогунга мындыг элдептиг таварылга болган. Мефодий Иванович Лебедев, ол суурнуң чурттакчызы, аңаа 42 чыл дургузунда охотовед болуп ажылдап келгеш, бир-ле дугаар мындыг элдептиг таварылганы көрген.

М. Лебедев бир-ле хүн хамаарышкан участогун кезип чорааш, «тайга ээзи» адыг-биле бөрүлерниң сегиржип алыышкынын көрген. Аңаа ынчан күс чылыг болган. Ынчангаш адыглар орай күске чедир ижээвейн, чайгы семис кужун чидирбейн чоруп турганнар. «Тайга ээзи»-биле 4 кыс, аныяк 2 бөрүлерниң сегиржип алыышкынының түңнелинде 6 бөрү тиилээн. Оларның чаагай ээтти үлежип турарын көргеш, пат-ла кайгаан.

«ОХОТОВЕД» журналдан.

ТВ

СЕНТЯБРЬ 3-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 —Эртенги гимнастика. 8.55—«Тургеневтиң чери» деп дамчыдылга. 9.55—«Өзүмнер». Уран-чечен фильм. 11.25 — Чаа фильм-концерт. 12.15—Телемедээлер. 12.20—14.15—Чапсар. 14.15—Концерт. 14.35—Телефильмнер. 15.15 — С. Рахманинов — оркестр-биле ойнаар фортепьяного бижээн № 2 концерт. 15.55 —Школачыларга эртем-тайылбырлыг дамчыдылга. 16.40—«Орус чугаа». 17.10—«Экии, школа!». Концерт. 17.40—Шыдырааш школазы. 18.10—«Вьетнам. Катап тургустунган чер». 18.30—Документалдыг телефильм. 18.45—Бөгүн делегейде. 19.00—«Күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар». 19.15—Футболга ССРЭ чемпионады. «Днепр»—«Динамо» (Минск). 21.00 — «Үе». 21.35—«Куштар садыгжызы». Музыкалыг телешии. 22.35—22.55—Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00—Эртенги гимнастика. 8.15—Документалдыг телефильм—«Кезээде чаа хоорай». 8.35—«Кызыл дептерде» чүнүн дугайын чугаалап турарыл. 1-ги дамчыдылга. 9.05—Англи дыл. 9.35 —Луговскийниң шүлүктери. 10.05 — «Хүрең адыг дугайында» эртем-тайылбырлыг фильм. 10.40 — География. 5-ки класс. География ажыдыышкыннарының дугайында төөгүлер. 11.10 — Авам школазы. 12.10 — Төөгү. 8-ки класс. 12.35 — Ботаника. 5-ки класс. Үнүштерниң ажык-дузазы. 12.55 — Англи дыл. 13.25 — Совет чурулга уран чүүлүнде коммунистерниң овур-хевири. 13.55 — Школачыларга хлеб дугайында. 14.25 — Эртем-тайылбырлыг фильм. 15.00 — Драматургия болгаш театр. Киирилде дамчыдылга. 15.30 — Телемедээлер. 15.35 — 18.00 — Чапсар. 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — «Чылдың тайга-сын үелери». Телефильм. 19.05 — «Азия төвү». 19.35 — Киножурнал. 20.15 — «Кино көрүкчүзүнүң элеричизи». 21.00 — «Үе».. 21.35 — «Раффети». Үш сериялыг уран-чечен телефильмниң 1-ги сериязы. 22.40 — Документалдыг телефильм. 23.00 — 00.45 — Футболга ССРЭ чемпионады. «Динамо» (Москва)— «Металлист».

Редакторнуң оралакчызы
К. К. САТ.

КИНО

СЕНТЯБРЬ 3-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Магистраль» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Снежная королева» 9.30, 11.00, «Я—Хортица» 13.30, 15.00, «Избранные» 17.00, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Тревожное воскресенье» 12.00, 14.00, 16.00, 18.00 20.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Коллизия» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

«ЧАЙГЫ» «Клятвы и обещания» 14.00, 16.30, 19.00 шактарда.

АГААР

Бөгүн республикага бүргеп, аязыр, чамдык черлерге биче чаъстаар. Соңгу-барыын чүктен хаттың дүргени 5—9 метр, үе-үелеп күштелгенде 9—14 метр чедер.

Дүне 8—14 градус, хүндүс 20—24 градус, чамдык черлерге 10—15 градус чылыг.

Кызылга бүргеп аязыр, чагбас. Хаттың дүргени 5—9 метр, күштелгенде 9—14 метр чедер.

Дүне 9—12, хүндүс 21—25 градус чылыг.

КЫЗЫЛДЫҢ АВТОШКОЛАЗЫ

үндезин националдың чурттакчыларындан 3-кү класстың чолаачыларынга өөренирин күзээн кижилерни чыып турар. Өөредилгени бүдүрүлгеден хоставышаан, тыва дыл кырынга чорудар болгаш өөредилге дээш курсант боду азы совхозтар болгаш көдээ ажыл-агыйның өске-даа организациялары төлээр ужурлуг. Өөренир хуусаазы — 5 ай. Кичээлдер 1983 чылдың сентябрь 1-де эгелээн.

Редакцияның адрези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 8 Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш удуртур килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54 көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун кезбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 1093.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1).

ТС—01356